

Οι Κοινωνικές Επιπτώσεις των Μνημονίων στην Ελλάδα

Επ. Υπεύθυνος:

Κουζής Γιάννης
Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Ερευνητής:

Δημουλάς Κώστας
Επ. Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Βοηθός Έρευνας:

Καρλαγάνης Παναγιώτης,
*ΜΔΕ Πολιτική Επιστήμη
και Κοινωνιολογία ΕΚΠΑ*

Οι Κοινωνικές Επιπτώσεις των Μνημονίων στην Ελλάδα

Επ. Υπεύθυνος:

Κουζής Γιάννης
Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Ερευνητής:

Δημουλάς Κώστας
Επ. Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Βοηθός Έρευνας:

Καρλαγάνης Παναγιώτης,
*ΜΔΕ Πολιτική Επιστήμη και
Κοινωνιολογία ΕΚΠΑ*

Αθήνα 2019

Περιεχόμενα

Εισαγωγή Νίκου Χουντή	7
Εισαγωγή	9
1. Γενικοί δείκτες της εικόνας της Ελλάδας των μνημονίων	11
2. Απασχόληση/Ανεργία	18
3. Επίπεδα φτώχειας	29
4. Εργασιακές Σχέσεις	32
5. Συντάξεις	43
6. Υγεία	47
7. Εκπαίδευση	53
8. Κοινωνική υποστήριξη-Φροντίδα-Πρόνοια	56
Γενικά Συμπεράσματα	63
Βιβλιογραφικές αναφορές	65

Εισαγωγή Νίκου Χουντή

στην Έκθεση Κοινωνικών Επιπτώσεων των Μνημονίων στην Ελλάδα

Το Αύγουστο του 2018 ολοκληρώθηκε επίσημα το 3ο Ελληνικό Πρόγραμμα Μακροοικονομικής Προσαρμογής βάζοντας ένα τυπικό τέλος στην οκταετή περιπέτεια της Ελλάδας, που ξεκίνησε την άνοιξη του 2010 με τον αποκλεισμό της από τις διεθνείς χρηματαγορές και την επιβολή του ad-hoc μηχανισμού δανειοδότησης-εποπτείας, της Τρόικα (ΕΕ, ΔΝΤ, ΕΚΤ).

Η παγκόσμια οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση του 2007, ξεκίνησε ως μια έκρηξη της φούσκας των ακινήτων στις ΗΠΑ, που παρέσυρε μαζί της σχεδόν ολόκληρο το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Η χρηματοπιστωτική κρίση δεν άργησε να μεταδοθεί, τόσο στην λεγόμενη «πραγματική οικονομία», όσο και σε ολόκληρο τον κόσμο, επηρεάζοντας ακόμα και οικονομίες που δεν είχαν σημαντική διείσδυση στα χρηματοπιστωτικά παράγωγα.

Στην Ευρώπη, η χρηματοπιστωτική κρίση μεταδόθηκε ως κρίση τραπεζών και κρατικού χρέους. Οι ευνοϊκές συνθήκες για το κεφάλαιο - και συγκεκριμένα για το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο - που δημιούργησε η εισαγωγή του Ευρώ, επέτρεψαν στις ευρωπαϊκές οικονομίες να δημιουργήσουν τη δική τους «φούσκα ακινήτων», τη φούσκα των τραπεζών. Για μια δεκαετία τα τραπεζικά συστήματα των χωρών της Ευρωζώνης έκαναν κυριολεκτικά ό,τι ήθελαν, πατώντας πάνω στην χαλαρότητα του εποπτικού συστήματος και στην στήριξη που είχαν από τα πολιτικά συστήματα, αφού ο φθηνός τους δανεισμός των τραπεζών επέτρεπε τη δημιουργία μιας, πλαστής μεν, πολιτικά αξιοποιήσιμης δε, εικόνας ευημερίας και ανάπτυξης. Η φούσκα, όμως, δεν άργησε να σκάσει και να συμπαρασύρει όλο το τραπεζικό σύστημα της Ευρώπης και προφανώς τα χρηματοπιστωτικά προϊόντα που δημιούργησαν, όπως, τα κρατικά ομόλογα των πιο αδύναμων χωρών της Ευρωζώνης.

Πρώτο θύμα της ευρωπαϊκής κρίσης χρέους ήταν η Ελλάδα. Το 2010 η τότε ελληνική κυβέρνηση, σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, αποφασίζουν έναν ad-hoc μηχανισμό δανειοδότησης της Ελλάδας, με αντάλλαγμα την πολιτική και οικονομική υποταγή της χώρας στους δανειστές. Το αποτέ-

λεσμο ήταν ένα ταπεινωτικό Μνημόνιο, με το οποίο πέρασε η οικονομική και πολιτική κυριαρχία της Ελλάδας στα χέρια της Τρόικα, των εκπροσώπων δηλαδή της ΕΕ, της ΕΚΤ και του ΔΝΤ, οι οποίοι καθόριζαν τα πάντα, όσον αφορά την οικονομική και γενικότερη πολιτική της Ελλάδας, από τους φόρους και τις κρατικές δαπάνες, μέχρι τους μισθούς των εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα, την τραπεζική πολιτική, την αγορά εργασίας κ.α.

Η Ελλάδα έμεινε εγκλωβισμένη στο καθεστώς των Μνημονίων για οκτώ χρόνια. Μέσα σε αυτά τα οκτώ χρόνια διεξάχθηκε το μεγαλύτερο και βιαιότερο οικονομικο-πολιτικό πείραμα παγκοσμίως. Η Τρόικα, μέσα από τις τρίμηνες αξιολογήσεις, επέβαλε τις σκληρότερες νεοφιλελεύθερες εμμονές, κόβοντας μισθούς, συντάξεις, κρατικές κοινωνικές δαπάνες, ιδιωτικοποιώντας τον δημόσιο πλούτο, διαλύοντας κυριολεκτικά την αγορά εργασίας. Στο όνομα της «δημοσιονομικής προσαρμογής», της «ανταγωνιστικότητας» και της «βιωσιμότητας», παραβιάστηκε το ελληνικό σύνταγμα και η εθνική και ευρωπαϊκή νομοθεσία, ενώ ακόμα και το διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο, καταστρατηγήθηκε βάρναυσα. Μέσα σε αυτά τα οκτώ χρόνια παρατηρήθηκε η μεγαλύτερη μεταφορά οικονομικού πλούτου και ισχύος στην Ελλάδα, με τους εργαζόμενους και τα λαϊκά στρώματα να χάνουν κατακτήσεις δεκαετιών.

Οι οικονομικές επιπτώσεις της μνημονιακής περιπέτειας στην Ελλάδα ήταν και είναι καταστροφικές. Χάθηκε το 25% του ΑΕΠ, η ανεργία εκτινάχθηκε σε επίπεδα ρεκόρ, η οικονομική βάση της χώρας αποδυναμώθηκε, η αγορά εργασίας διαλύθηκε και το δημόσιο χρέος αυξάνει, ακόμα και σήμερα.

Οι κοινωνικές επιπτώσεις, από την άλλη μεριά, έχουν πολύ μεγαλύτερο αναλυτικό εύρος, το οποίο δεν είναι εύκολο κανείς να το καλύψει, χωρίς να διεξάγει μια εμπειριστατωμένη και εις βάθος ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας. Αυτό το κενό έρχεται να καλύψει η παρούσα μελέτη των Γιάννη Κουζή (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Κώστα Δημουλά (Πάντειο Πανεπιστήμιο) και Παναγιώτη Καρλαγάνη (Πανεπιστήμιο Αθηνών), με τίτλο «Οι Κοινωνικές Επιπτώσεις των Μνημονίων στην Ελλάδα (2010-2017)», που υποστηρίχτηκε από την Λαϊκή Ενότητα και την Ευρωομάδα της Αριστεράς στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (GUE/NGL).

Εισαγωγή

Η οικονομική κρίση και τα μέτρα διαχείρισής της που επέβαλαν τα τρία μνημόνια της περιόδου 2010-18 διαμόρφωσαν μια νέα εικόνα για την ελληνική κοινωνία. Το περιεχόμενο των πολιτικών των μνημονίων χαρακτηρίζονται από μέτρα ακραίου νεοφιλελευθερισμού που έπληξαν την συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού αφήνοντας ανεξίτηλες τις πληγές στο κοινωνικό σώμα. Η καταιγίδα μέτρων αποψίλωσης του δημοσίου τομέα και του ανέκαθεν ελλιπούς κοινωνικού κράτους στην Ελλάδα, καθώς και η ταχύτατη ένταση της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας, παράλληλα με την εκτόξευση της ανεργίας σε πρωτοφανή επίπεδα, αποτελούν το κύριο γνώρισμα των μνημονιακών πολιτικών. Η εκτεταμένη και βίαιη φτωχοποίηση μεγάλου μέρους του πληθυσμού σε συνδυασμό με την ένταση του γενικευμένου αισθήματος της κοινωνικής ανασφάλειας αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο της διαμορφούμενης εικόνας της σύγχρονης Ελλάδας.

Η μελέτη που ακολουθεί επιχειρεί να καταγράψει τις κοινωνικές επιπτώσεις από την εφαρμογή των μνημονίων με έμφαση στο πεδίο της απασχόλησης, των εργασιακών σχέσεων, του ασφαλιστικού συστήματος και των συντάξεων, των παροχών υγείας και εκπαίδευσης καθώς και της κοινωνικής προστασίας και πρόνοιας. Τα πεδία αυτά αποτελούν και τις επιμέρους ενότητες της μελέτης όπως αυτές αναλύονται στη συνέχεια.

1. Γενικοί δείκτες της εικόνας της Ελλάδας των μνημονίων

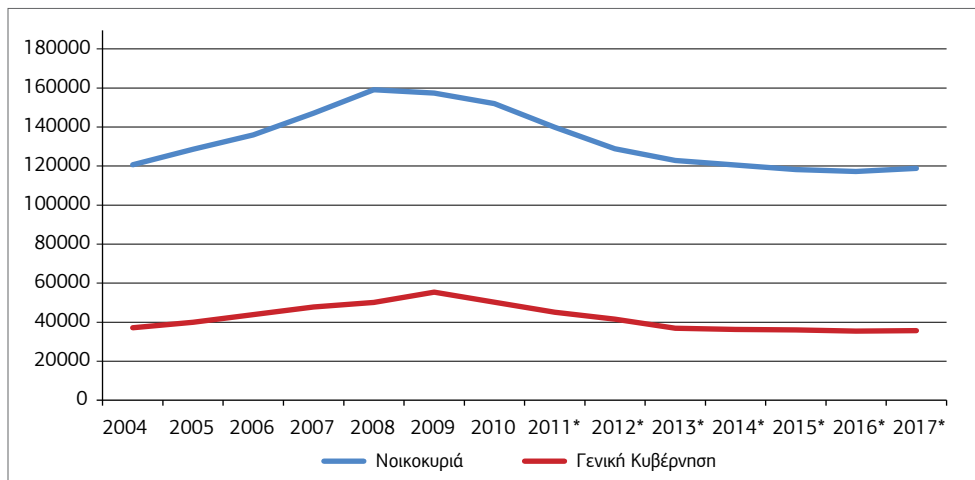
Τα τρία διαδοχικά μνημόνια που επιβλήθηκαν από τους δανειστές, σε συνεργασία με ισχυρούς οικονομικούς κύκλους εντός και εκτός της χώρας, είχαν ως αποτέλεσμα τη μεγάλη συρρίκνωση του Ετήσιου Ακαθάριστου Προϊόντος το οποίο από 237,1 δις ευρώ το 2009 κατακρημνίστηκε στα 175,5 δις ευρώ το 2017 (-26,1%). Αποτέλεσμα της δραματικής αυτής μείωσης ήταν ένας φαύλος κύκλος αυτοτροφοδοτούμενης ύφεσης που προκάλεσε οξείες αρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις.

Σε μία οικονομία όπου ο κινητήριος μοχλός της ανάπτυξης ήταν οι δημόσιες δαπάνες και η εγχώρια κατανάλωση, οι δραματικές περικοπές στις καταναλωτικές και επενδυτικές δαπάνες του δημοσίου προκάλεσαν αλυσιδωτές αρνητικές οικονομικές και κοινωνικές επιδράσεις. Η τελική κατανάλωση της γενικής κυβέρνησης από 55,36 δις ευρώ το 2010 μειώθηκε στα 35,40 και 35,69 δις ευρώ το 2016 και 2017 αντίστοιχα. Το ίδιο χρονικό διάστημα η τελική κατανάλωση των νοικοκυριών από 155,03 δις ευρώ το 2010 μειώθηκε στα 117,18 δις το 2016 και τα 118,84 δις ευρώ το 2017 (Διάγραμμα 1).

Οι επενδύσεις επίσης μειώθηκαν ενώ ο ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου συρρικνώθηκε κατά περίπου 50% και από 11,37 δις το πρώτο τρίμηνο του 2010 υποχώρησε στα 5,14 δις ευρώ το δεύτερο τρίμηνο του 2018 υποβαθμίζοντας δραματικά την αξία του δημόσιου πλούτου (Διάγραμμα 2).

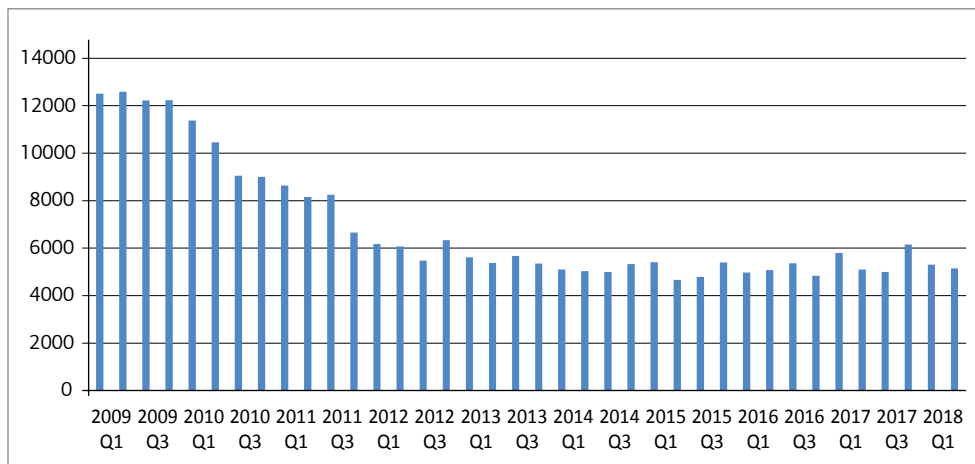
Η επιπρόσθετη φορολογική επιβάρυνση με τη αύξηση του ΦΠΑ και τη μείωση των κλιμακίων αφορολόγητου εισοδήματος για τους μισθωτούς και συνταξιούχους από 12.000, σε 9.300 και στη συνέχεια στις 8.000 με πρόβλεψη μείωσης στις 5.600 ευρώ το χρόνο από το 2020, και αυτές μόνο μετά από αποδείξεις κατανάλωσης μέσω ηλεκτρονικών πληρωμών, ενέτειναν ακόμα περισσότερο την μεγάλη μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών το οποίο εμφανίζει αρνητική μεταβολή σε όλη τη διάρκεια εφαρμογής των μνημονίων με μοναδική εξαίρεση το 2014 (προεκλογικό έτος) όπου εμφανίζεται μικρή θετική μεταβολή κατά 1,7% (Διαγράμματα 3 και 4).

Διάγραμμα 1: Τελική καταναλωτική δαπάνη σε εκ. ευρώ πριν και την περίοδο των μνημονίων

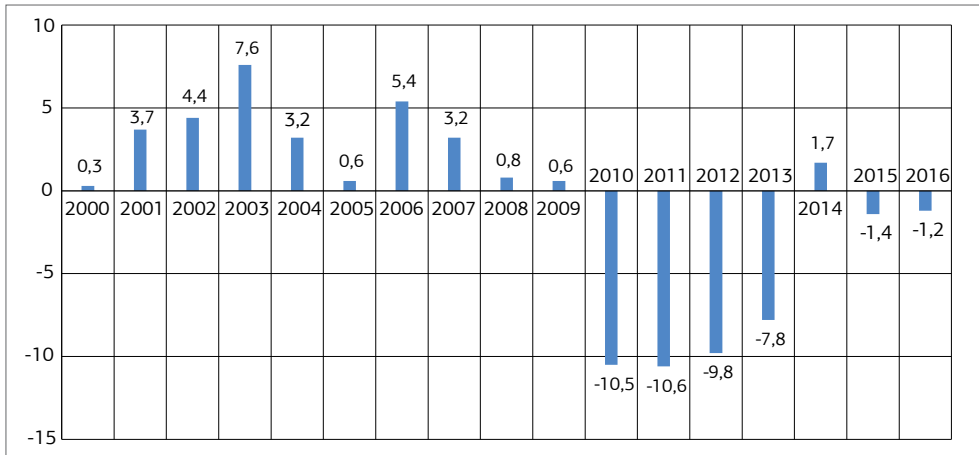
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Διάγραμμα 2: Ακαθάριστος Σχηματισμός κεφαλαίου σε εκ. ευρώ με εποχική διόρθωση στην περίοδο των μνημονίων

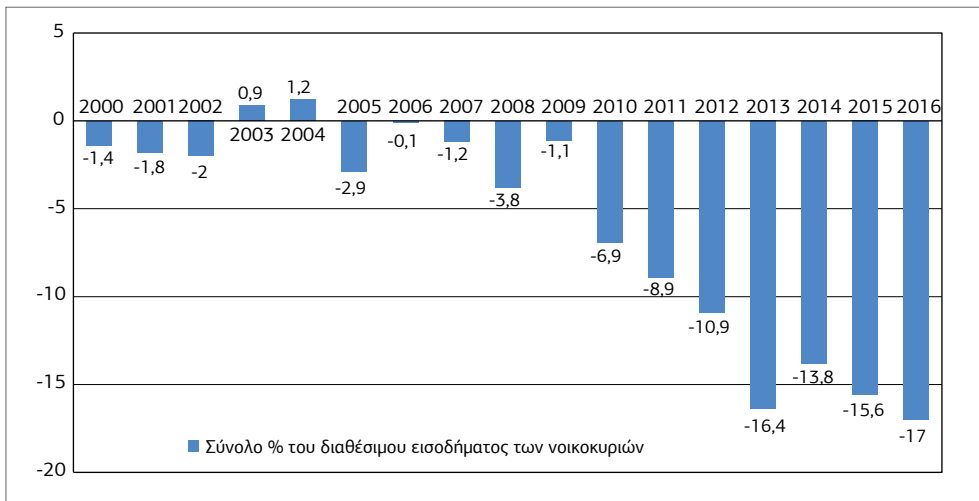
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Διάγραμμα 3: Ετήσια μεταβολή του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών 2000-2016

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

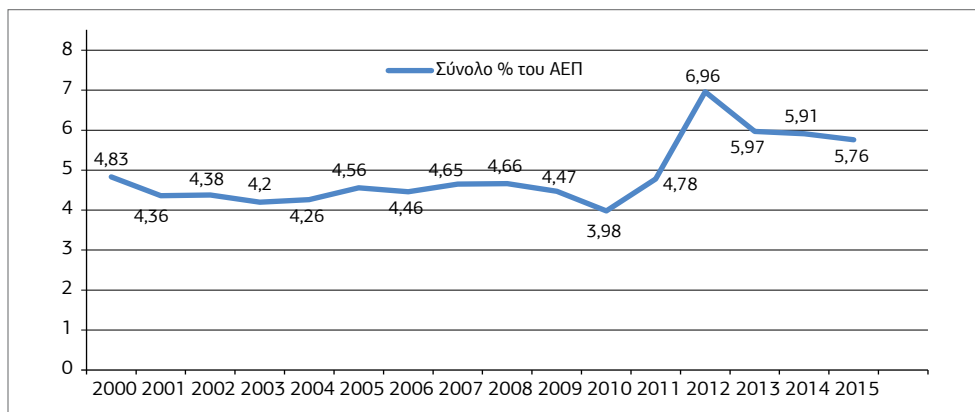
Διάγραμμα 4: Αποταμιεύσεις νοικοκυριών ως ποσοστό(%) του διαθέσιμου εισοδήματός τους 2000-2016 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Αποτέλεσμα της μεταβολής στους φορολογικούς συντελεστές είναι ο διπλασιασμός της φορολογικής επιβάρυνσης των μισθωτών, των συνταξιούχων και ελεύθερων επαγγελματιών που ενώ τα εισοδήματά τους συρρικνώθηκαν σε ποσοστά άνω του 25%, η φορολογική τους επιβάρυνση παραμένει κατά 1,52(2,75 δις ευρώ) ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερη ως αναλογία του ΑΕΠ κατά το 2016 (Διάγραμμα 5).

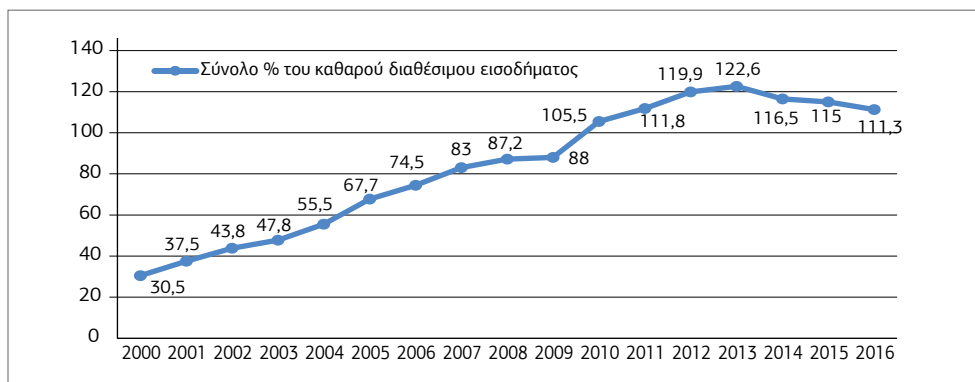
Διάγραμμα 5: Συνολικός φόρος εισοδήματος ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ 2000-2015 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Επιπλέον το χρέος των νοικοκυριών ως ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος ανήλθε από 105,5% το 2010 στο 122,6% το 2013 και παραμένει στο 111,6% το 2016 (Διάγραμμα 6) ενώ οι οφειλότες προς τις εφορίες στο τέλος Σεπτεμβρίου του 2018 ανέρχονται σε 4.31.395 άτομα και τα συσσωρευμένα ληξιπρόθεσμα χρέη (παλαιά και νέα) άγγιξαν τα 103,09 δις ευρώ ή 57,2% του ΑΕΠ. (Εφ. Τα Νέα 14 Νοεμβρίου 2018. Ρεπορτάζ της Βουργάκα Μαρίας).

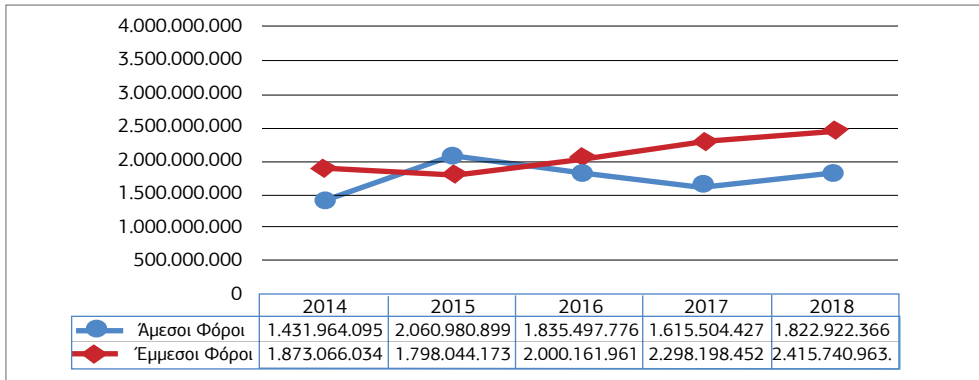
Διάγραμμα 6: Χρέος νοικοκυριών ως ποσοστό(%) του διαθέσιμου εισοδήματός τους Household debt 2000-2016 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Επιπλέον, η βαρύτητα των δημόσιων εσόδων που στηρίζονται στους έμμεσους φόρους συγκριτικά με αυτή των άμεσων φόρων αυξήθηκε υπέρ των πρώτων ενισχύοντας την αντίστροφη προοδευτικότητα και την ανισότητα των φορολογικών βαρών σε βάρος των λαϊκών στρωμάτων (Διάγραμμα 7).

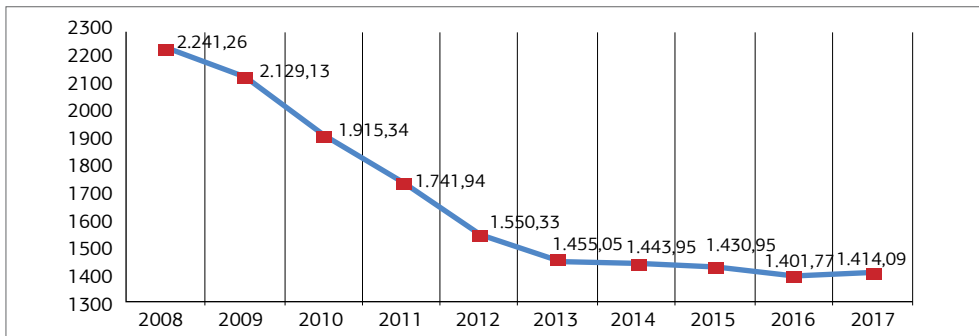
Διάγραμμα 7: Διαχρονική εξέλιξη των άμεσων και έμμεσων φόρων κατά τον μήνα Αύγουστο (πενταετία 2014-2018)

Πηγή δεδομένων: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, 2018

Η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών είχε, επίσης, άμεση αντανάκλαση στις οικογενειακές δαπάνες που, από 2.241,26 ευρώ το μήνα ανά νοικοκυριό, κατακρημνίστηκαν στα 1.401,77 ευρώ το μήνα το 2016. Αν και η μείωση των οικογενειακών δαπανών άρχισε με την έναρξη της διεθνούς οικονομικής κρίσης και πριν την επιβολή των μνημονίων, τα μνημόνια την επιτάχυναν και την διατήρησαν συνεχώς μειούμενη μέχρι και το 2016 (Διάγραμμα 8).

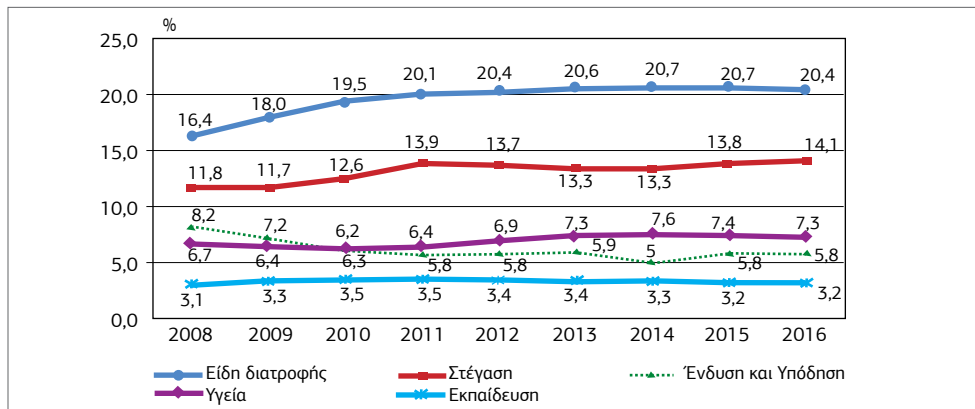
Διάγραμμα 8: Μέση μηνιαία δαπάνη (σταθερές τιμές 2017) σε ευρώ

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Η ελληνική οικογένεια προκειμένου να επιβιώσει και να ικανοποιήσει τις βασικές ανάγκες των μελών της μείωσε κυρίως την κατανάλωση αγαθών με μεγάλη ελαστικότητα και αυξήθηκε το σχετικό βάρος των δαπανών της για είδη διατροφής, στέγαση και υγεία περιορίζοντας, μεταξύ των άλλων και τις δαπάνες για ένδυση και υπόδηση αλλά και για εκπαίδευση (Διάγραμμα 9).

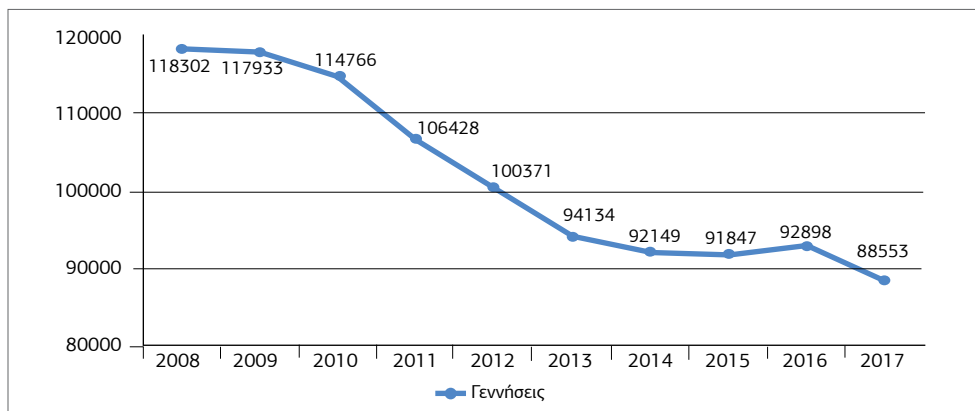
Διάγραμμα 9: Ποσοστιαία κατανομή δαπάνης νοικοκυριών (αγορές) για είδη διατροφής, στέγαση, ένδυση και υπόδηση, υγεία, εκπαίδευση

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2017

Η κρίση και οι μνημονιακές πολιτικές επέδρασαν σημαντικά στην πτώση των γεννήσεων και την πληθυσμιακή συρρίκνωση της χώρας υπονομεύοντας τη μελλοντική της θέση στον κόσμο αφού οι ετήσιες γεννήσεις κατακρημνιστήκαν στις 88,5 χιλιάδες το 2017 από 117,9 χιλιάδες που ήταν το 2009 και εξακολουθούν την πτωτική τους πορεία για 9 συνεχή έτη (Διάγραμμα 10).

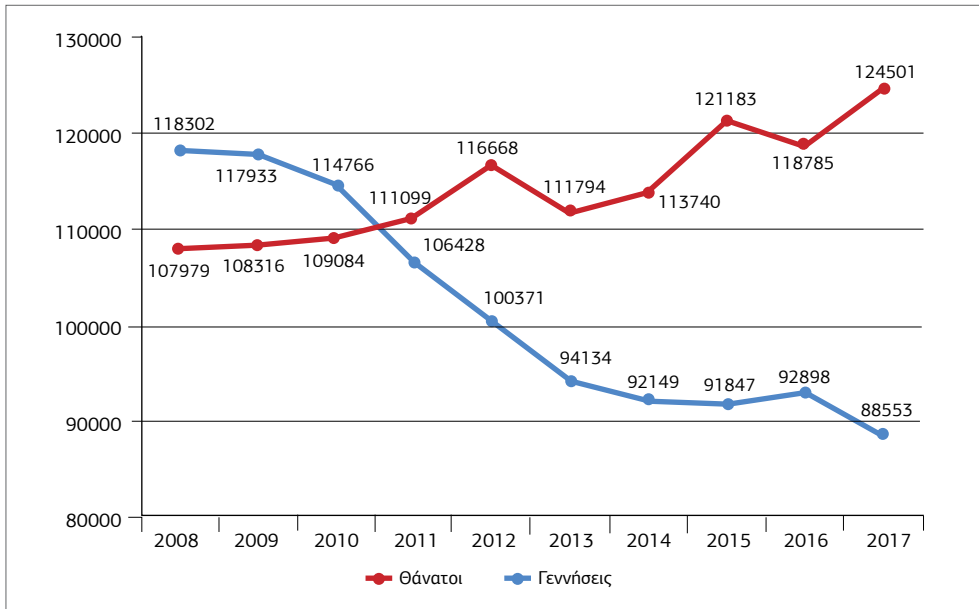
Διάγραμμα 10: Εξέλιξη ετήσιου αριθμού γεννήσεων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2017

Το ίδιο χρονικό διάστημα αυξήθηκαν σε σημαντικό βαθμό οι θάνατοι παρουσιάζοντας αύξηση κατά 16.522 άτομα (από 107.979 σε 124.501) με αποτέλεσμα τη δραματική πληθυσμιακή συρρίκνωση του πληθυσμού της ελληνικής επικράτειας (Διάγραμμα 11).

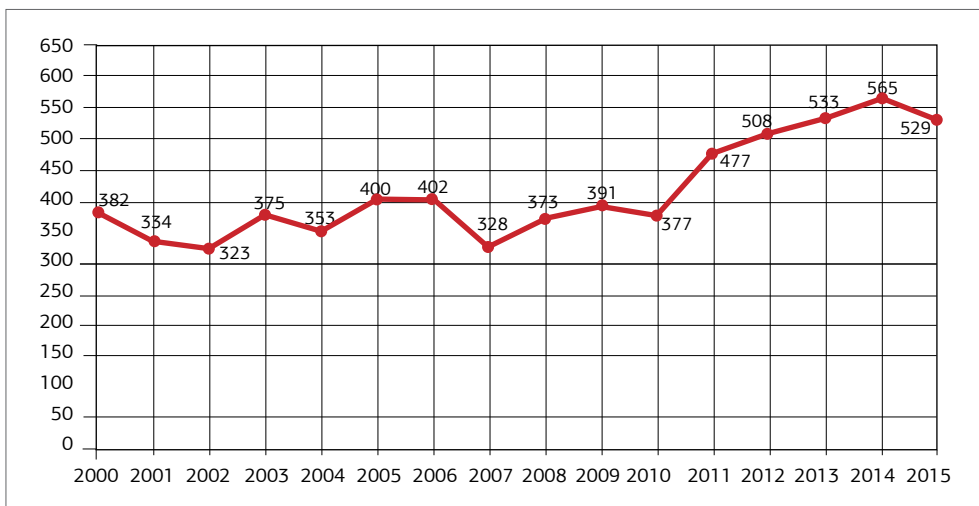
Διάγραμμα 11: Θάνατοι και Γεννήσεις 2008-2018 (απόλυτοι αριθμοί)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Αξιοσημείωτη είναι επίσης η παρατήρηση ότι οι ετήσιοι θάνατοι από αυτοκτονίες και αυτοεπιβαλλόμενες κακώσεις εκτινάχθηκαν κατά 65% ανά έτος (Διάγραμμα 17).

Διάγραμμα 12: Θάνατοι από Αυτοκτονίες και Αυτοεπιβαλλόμενες κακώσεις 2000-2015

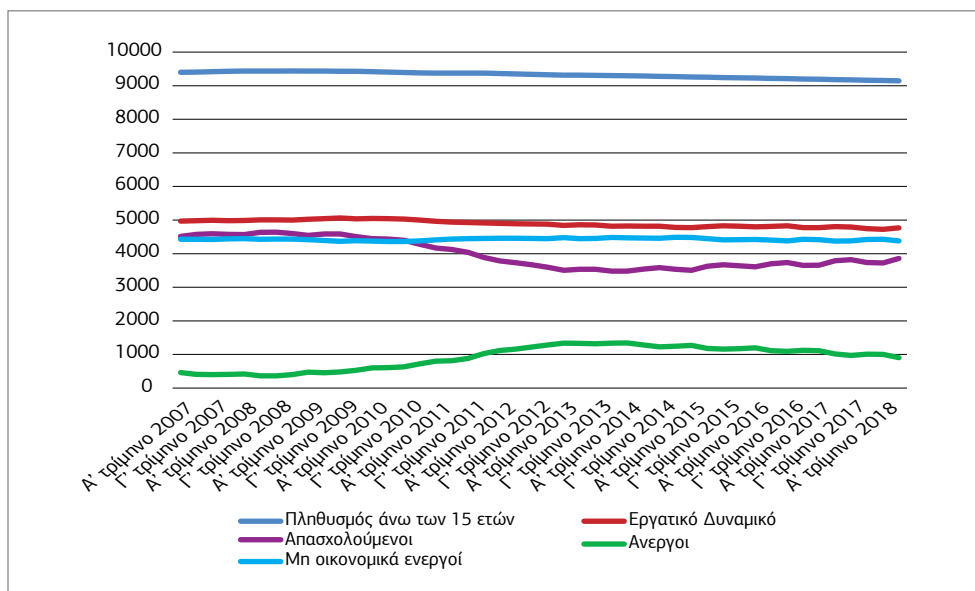
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

2. Απασχόληση/Ανεργία

A) Απασχόληση

Η απασχόληση συρρικνώθηκε δραματικά όταν από το 2010 και μέχρι το 2018 οι απασχολούμενοι είναι λιγότεροι από τους μη-οικονομικά ενεργούς στις ηλικίες άνω των 15 ετών (Διάγραμμα 13) με πολλαπλές αρνητικές επιπτώσεις σε πολλές διαστάσεις των συνθηκών διαβίωσης των λαϊκών τάξεων.

Διάγραμμα 13: Πληθυσμός άνω των 15 ετών εργατικό δυναμικό εργαζόμενοι άνεργοι και μη-ενεργοί σε χιλ.

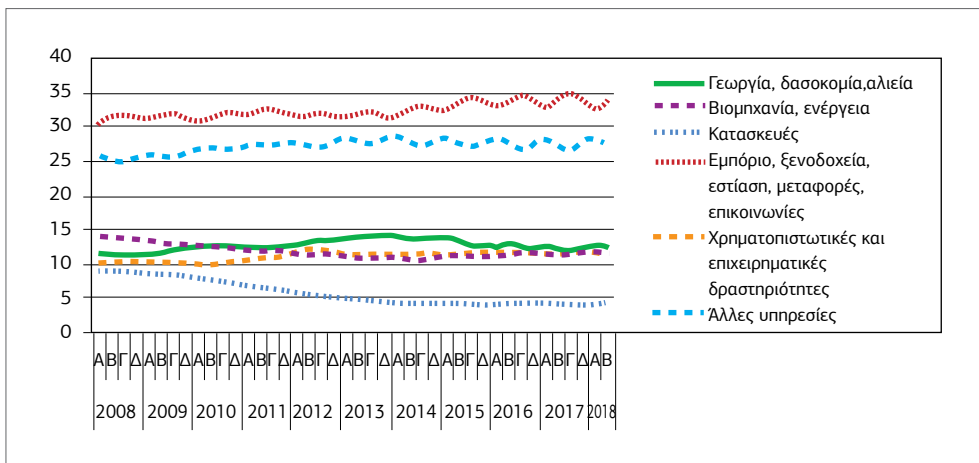
Πηγή: ΕΕΔ/ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Το πρώτο τρίμηνο του 2007 ο πληθυσμός άνω των 15 ετών ήταν 9.397.400, το εργατικό δυναμικό 4.970.000, οι απασχολούμενοι 4.572.400, οι άνεργοι 459.100 και οι μη οικονομικά ενεργοί 4.426.700. Το πρώτο τρίμηνο του 2010 ο πληθυσμός άνω των 15 ετών ήταν 9.418.100 το εργατικό δυναμικό 5.046.600, οι άνεργοι 600.200 και οι μη-οικονομικά ενεργοί 4.371,8. Το πρώτο τρίμηνο το 2018 ο πληθυσμός άνω των 15 ετών είναι 9.154.000, το εργατικό δυναμικό 4.725.000, οι απασχολούμενοι 3.723.800, οι άνεργοι 1.001.200 και οι μη-οικονομικά ενεργοί 4.429.100 άτομα.

Η αρνητική πορεία της απασχόλησης συμβαδίζει κυρίως με τα δύο πρώτα μηνήματα

όπου τα όποια μέτρα πολιτικών απασχόλησης (π.χ. κοινωφελής εργασία, επιδότηση ασφαλιστικών εισφορών, επιδοτήσεις προσλήψεων) είχαν μηδαμινή επίδραση στη συγκράτηση της ενώ από το 2015 κι έπειτα σταθεροποιείται και ακολουθεί ελαφρά ανοδική πορεία. Ως προς το βάρος των διαφορετικών κλάδων στη συνολική απασχόληση φαίνεται ότι με τα μνημόνια σημειώθηκε σημαντική αναδιάρθρωση που οδήγησε στη μεγάλη μείωση της σημασίας των κατασκευών, τη μικρή μείωση της βιομηχανίας, που μετά τα 2015 φαίνεται να επανακάμπτει με μικρή αύξηση της σημασίας της για την απασχόληση, ενώ αυξήθηκε η βαρύτητα των ξενοδοχείων, των λοιπών υπηρεσιών και των χρηματοπιστωτικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων παρά την κρίση του τραπεζικού τομέα και τον εκμηδενισμό της επίσημης πίστωσης. Αξιοσημείωτο είναι ωστόσο ότι τα πρώτα χρόνια των μνημονίων (2010-2014) ενισχύθηκε οριακά ο ρόλος του πρωτογενούς τομέα αλλά μετά το 2015 εμφανίζει ελαφρά συρρίκνωση και τάση σταθεροποίησης του ποσοστού απασχόλησης σε επίπεδα κάτω του 15% της συνολικής απασχόλησης (Διάγραμμα 14).

Διάγραμμα 14: Ποσοστό (%) απασχολουμένων κατά ευρείς τομείς οικονομικής δραστηριότητας

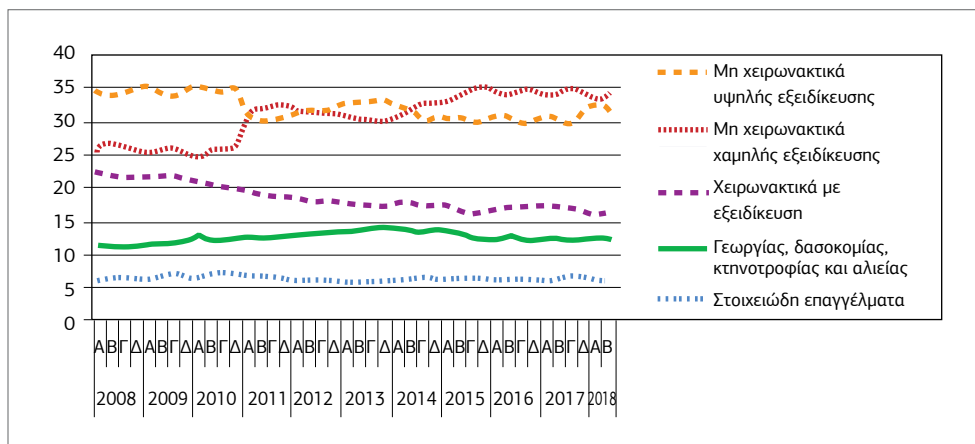

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Η παραπάνω αναδιάρθρωση δεν οδηγεί ωστόσο προς την αναβάθμιση του επικρατούντος αναπτυξιακού μοντέλου προς μία οικονομία της γνώσης και της υψηλής προστιθέμενης αξίας. Και τούτο διότι μέχρι το 2015 ενισχύονταν η βαρύτητα των επαγγελματιών υψηλής ειδίκευσης κυρίως εξαιτίας των πολύ υψηλών απολύσεων των χειρών ακτων και των εργαζομένων χαμηλής ειδίκευσης στις υπηρεσίες, ενώ μετά το 2015 που εμφανίζεται αυξητική απασχόληση ενισχύεται η βαρύτητα των μη χειρωνακτικών επαγγελματιών χαμηλής ειδίκευσης. Πρόκειται για μία σαφή ένδειξη ενίσχυ-

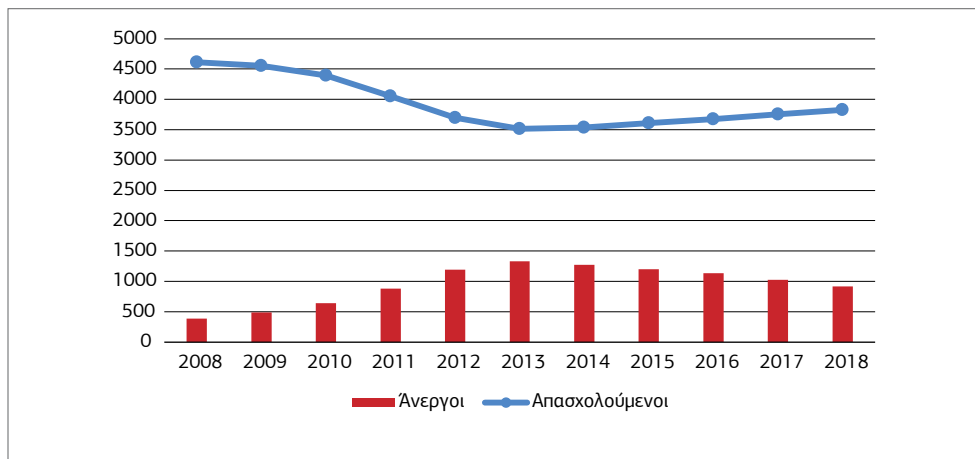
σης της προ-μνημονίων τάσης προς ένα αναπτυξιακό μοντέλο φτηνής εργασίας και μετάβασης προς μία οικονομία παροχής υπηρεσιών υψηλής ποιότητας αλλά χαμηλού κόστους (Διάγραμμα 15).

Διάγραμμα 15: Ποσοστό (%) απασχολούμενων, κατά ευρείες κατηγορίες επαγγελμάτων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Διάγραμμα 16: Αριθμός απασχολούμενων και ανέργων

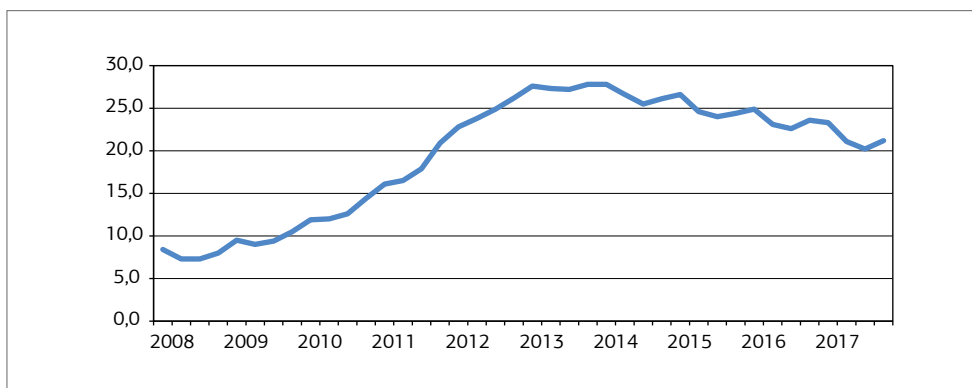
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

B) Ανεργία

Κατά την περίοδο της κρίσης και των μνημονίων η ανεργία εκτινάχθηκε και παραμένει για επτά(7) συνεχή έτη πάνω από 20% με αποκορύφωμα το 2013 και 2014 που άγγιξε το 28% (Διάγραμμα 17). Σημαντική αρνητική επίδραση στη μείωση της

ανεργίας είχαν τα κλεισίματα μικρομεσαίων επιχειρήσεων και ο περιορισμός της αυτοαπασχόλησης. Η απασχόληση στις ΜμΕ από 2.394.448 άτομα το 2010 μειώθηκε στα 1.787.267 το 2014 ενώ ο δείκτης προστιθέμενης αξίας με έτος αναφοράς (=100) το 2008 έπεσε στο 65 για τις επιχειρήσεις χαμηλής εντάσεως γνώσης και στο 62 για τις επιχειρήσεις υψηλής εντάσεως γνώσης (Σύνδεσμος Ελλήνων Βιομηχάνων, 2017). Η δε αυτοαπασχόληση, από 1, 61 εκ. άτομα το 2008 μειώθηκε στα 1,27 εκ. άτομα το 2017 σημειώνοντας μείωση κατά 46,5%. Η μείωση της αυτοαπασχόλησης επηρέασε κυρίως τις κατασκευές (-46,5%), τη μεταποίηση (-45,8%) και το εμπόριο (-29,7%) (Πρωτοπαπαδάκης, 2018).

Διάγραμμα 17: Εξέλιξη ποσοστού ανεργίας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Αν και η αύξηση της ανεργίας είναι υψηλότερη αριθμητικά στα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας εμφανίζεται, ως ποσοστό, πολύ υψηλή στις ηλικίες μέχρι 34 ετών όπου κατά κανόνα το εκπαιδευτικό επίπεδο είναι, επίσης, υψηλότερο (Διάγραμμα 18).

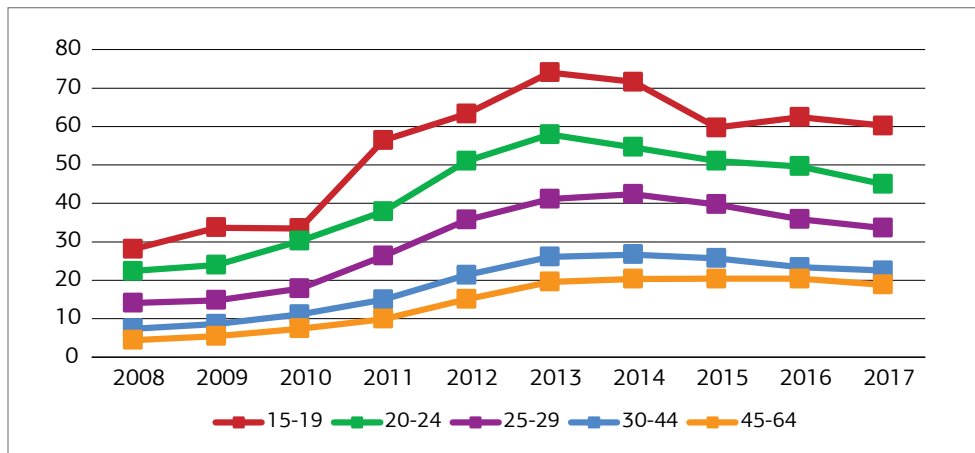
Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας των νέων δεν οδηγούν μόνο στη διαρροή εγκεφάλων προς το εξωτερικό (σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις από το 2010 μέχρι 2015 μετανάστευσαν εκτός Ελλάδας περίπου 300.000 πολίτες ελληνικής ιθαγένειας από τους οποίους οι περισσότεροι νέοι) αλλά και σε απαξίωση του ανθρώπινου παραγωγικού κεφαλαίου υπονομεύοντας τις προοπτικές ανάπτυξης.

Γ) Προστασία από τον κίνδυνο της ανεργίας

Κατά τη μνημονιακή περίοδο τα κριτήρια για την καταβολή επιδομάτων ανεργίας έγιναν αυστηρότερα. Από 1.1.2013 κανένα εποχιακό επίδομα ανεργίας δεν ήταν δυνατόν να παραταθεί για περισσότερο από 450 ημέρες συνολικά σε διάστημα τεσσάρων

ετών, ενώ από 1.1.2014 η μέγιστη διάρκεια μειώθηκε σε 400 ημέρες (Ν. 3986/2011). Εξαιτίας της μείωσης του βασικού μισθού το 2012, το μηνιαίο επίδομα ανεργίας μειώθηκε στα 360 ευρώ μηνιαίως έναντι του αντίστοιχου ποσού των 460 ευρώ που ίσχυε προηγουμένως (Δημουλάς, 2018).

Διάγραμμα 18: Ποσοστά ανεργίας ανά Ηλικιακή Κατηγορία

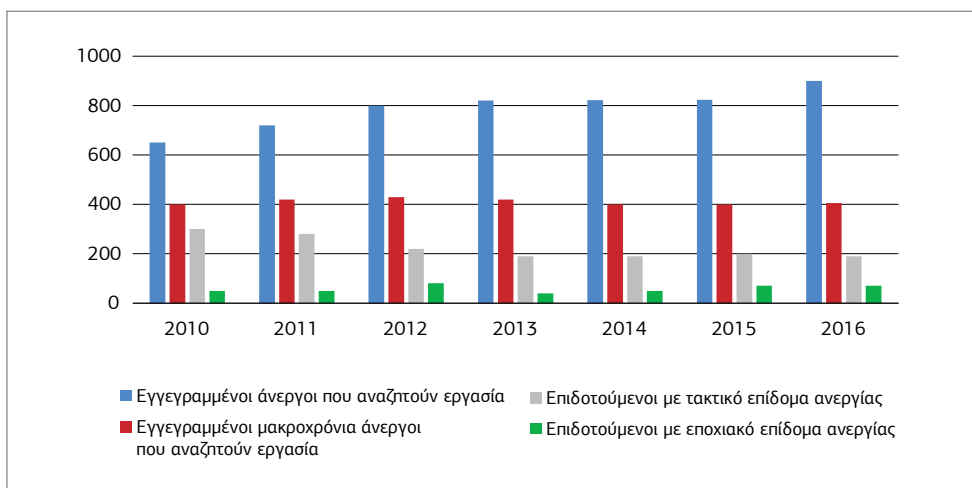
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Επιπρόσθετα, το ειδικό επίδομα ανεργίας για τους μακροχρόνια ανέργους καταβάλλεται μεν, από το 2014, σε άτομα ηλικίας μεταξύ 20 και 66 ετών (από 45-64 που ήταν πριν), με την προϋπόθεση ότι το ετήσιο οικογενειακό τους εισόδημα δεν υπερβαίνει το ανώτατο όριο των 10.000 ευρώ (αυξημένο κατά 586,08 ευρώ για κάθε παιδί ηλικίας κάτω των 18 ετών). Ο συνολικός αριθμός των δικαιούχων επιδόματος μακροχρόνιας ανεργίας πολύ σπάνια υπερβαίνει, ετησίως, τα 10.000 άτομα ενώ οι μακροχρόνια άνεργοι που δεν λαμβάνουν οποιοδήποτε επίδομα ξεπερνούν σε όλο το διάστημα της κρίσης τις 600 χιλιάδες άτομα (το 2014 οι μακροχρόνια άνεργοι ήταν 950.000 (ΕΛΣΤΑΤ, 2017). Το ύψος αυτού του επιδόματος περιορίζεται στα 200 ευρώ το μήνα και το χρονικό διάστημα της απόδοσής του στους δικαιούχους δεν υπερβαίνει τους δώδεκα μήνες συνολικά (Ν. 4093/2012, Δημουλάς, 2018).

Ο νόμος 4093/12 διευρύνει τα ηλικιακά (20-66 ετών) και εισοδηματικά (10.000 ετήσιο οικογενειακό εισόδημα προσαυξανόμενο κατά 586 ευρώ για κάθε ανήλικο τέκνο) όρια για τη λήψη του επιδόματος μακροχρόνιας ανεργίας. Ωστόσο, από την άλλη πλευρά διατήρησε σταθερή την αξία του επιδόματος (200 ευρώ μηνιαίως), τη μέγιστη διάρκεια της επιδότησης (έως 12 μήνες) καθώς και την προϋπόθεση της προηγούμενης 12μηνιας επιδότησης από το τακτικό επίδομα ανεργίας. Οι περιορισμοί αυτοί σε συνδυασμό με

τις εξαιρετικά χαμηλές πιστώσεις που διατέθηκαν για τη χορήγησή του (100.000 ευρώ ετησίως) είχαν ως αποτέλεσμα την διατήρηση του αριθμού των δικαιούχων σε πολύ χαμηλά επίπεδα (21.350 άτομα το 2015) (Ματσαγγάνης κ.α., 2017, Φερώνας, 2018). Παρόμοιες διατάξεις θεσπίστηκαν, επίσης, για τους άνεργους ελεύθερους επαγγελματίες (Ν.4093/2012). Από το 2013 και μετά, ένας ελάχιστος αριθμός αυτοαπασχολούμενων (λιγότεροι από 5.000 άτομα από τους 300.000 επαγγελματίες που έκλεισαν τις επιχειρήσεις τους) λαμβάνει επίδομα ανεργίας με βάση εισοδηματικά και περιουσιακά κριτήρια για διάστημα 5 μηνών, ενώ οι περισσότεροι από αυτούς δεν είναι σε θέση να πληρώσουν ασφάλιση υγείας (Dimoulas, 2014, 2018). Παρά τη σταδιακή ωρίμανση του μέτρου χρόνο με το χρόνο, οι πολύ αυστηρές προϋποθέσεις χορήγησής του, με κυριότερη την ολοσχερή εξόφληση των ασφαλιστικών οφειλών των δικαιούχων έχει ως αποτέλεσμα ο αριθμός των ωφελομένων να παραμένει εξαιρετικά χαμηλός (4.135 άτομα το 2016) (Φερώνας, 2018 και Διάγραμμα 19).

Διάγραμμα 19: Εγγεγραμμένοι και επιδοτούμενοι άνεργοι το Δεκέμβρη κάθε έτους

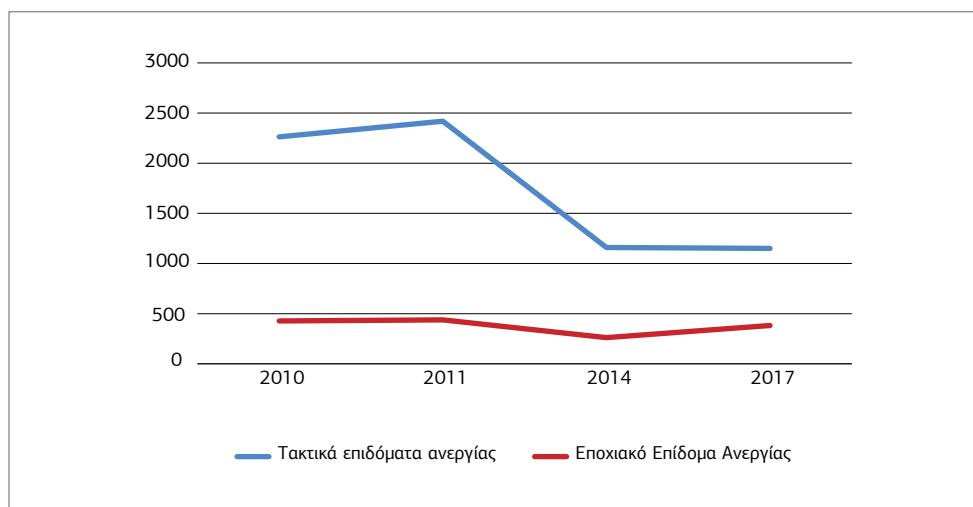
Πηγή: ΟΑΕΔ, 2018, Περιοδικές εκθέσεις

Μια ακόμα επίδραση των μέτρων για την αυστηροποίηση των κριτηρίων απόδοσης επιδομάτων ανεργίας είναι η μεγάλη μείωση του ετήσιου αριθμού των ανέργων που λαμβάνουν τακτικό επίδομα ανεργίας αλλά και αυτών που λαμβάνουν εποχιακό επίδομα (Διάγραμμα 20).

Μια επιπλέον παρέμβαση απέναντι στη ραγδαία αύξηση της ανεργίας αφορούσε στις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης και τα μέτρα ενεργοποίησης των ανέργων. Αυτές κατά το χρονικό διάστημα 2011-2013 επικεντρώθηκαν στην επιδότηση μέρους των

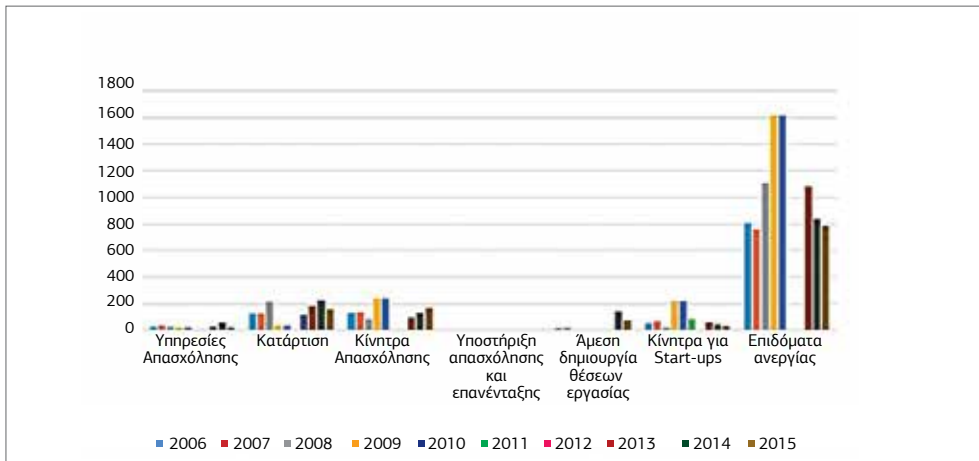
ασφαλιστικών εισφορών των επιχειρήσεων που δεν προέβησαν σε απολύσεις (περίπου 200.000 θέσεις εργασίας). Κατά τα επόμενα έτη εστιάσθηκαν στα προγράμματα κοινωφελούς εργασίας ή μαθητείας και επιδοτούμενης εργασίας, κυρίως, για τους νέους και τους μακροχρόνια άνεργους με την εφαρμογή συστημάτων επιλογής κατά τα πρότυπα των δημόσιων διαγωνισμών (περίπου 70.000 θέσεις συνολικά κατά έτος, αριθμός εξαιρετικά ανεπαρκής για να αυξήσει έστω και κατά 1% τις θέσεις πλήρους απασχόλησης στο εργατικό δυναμικό). Στην πράξη τα παραπάνω μέτρα ενεργητικών πολιτικών, μέσα στο πλαίσιο του αρνητικού οικονομικού περιβάλλοντος που εφαρμόσθηκαν, λειτούργησαν ως πολιτικές υποκατάστασης των συμβατικών μορφών απασχόλησης και συνέβαλλαν ελάχιστα στη συγκράτηση των ρυθμών αύξησης του επιπέδου ανεργίας. Ειδικότερα τα προγράμματα κοινωφελούς εργασίας, προσανατολίσθηκαν προς την προσωρινά επιδοτούμενη απασχόληση στο δημόσιο και τον κοινωνικό τομέα λειτουργώντας ως υποκατάστατο κάλυψης των αναγκών του δημόσιου τομέα σε στελεχιακό δυναμικό (Διάγραμμα 21).

Διάγραμμα 20: Επιδοτούμενοι άνεργοι την περίοδο των μνημονίων

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΟΑΕΔ, 2018

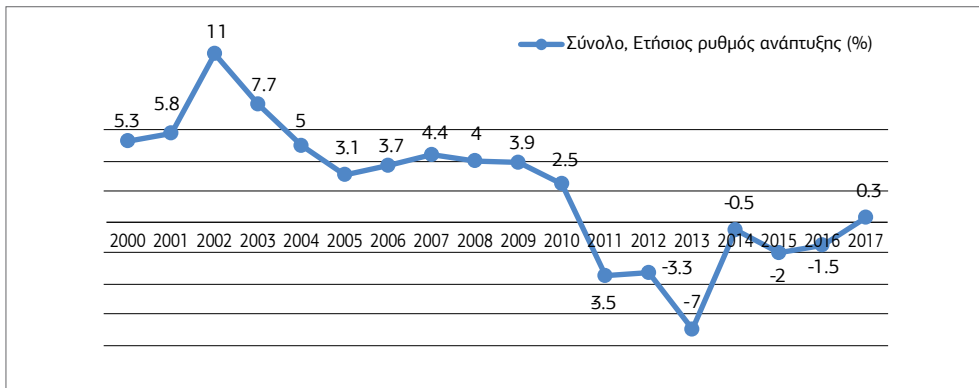
Διάγραμμα 21: Εξέλιξη χρηματοδοτήσεων (χιλ. ευρώ) για πολιτικές απασχόλησης πριν και κατά τη διάρκεια των μνημονίων

Πηγή: EUROSTAT, 2017

Ταυτόχρονα μειώθηκε σημαντικά η ωριαία αμοιβή της εργασίας που, εκτός από τις πρώτες αρχικές μεγάλες μειώσεις του 2012 συνέχισε να μειώνεται κάθε χρόνο μέχρι και το 2016. Πιο συγκεκριμένα κατά το διάστημα 2010-2013 μειώθηκε κατά -13,8% και το διάστημα 2014-2016 κατά -3,9% (Διάγραμμα 22).

Διάγραμμα 22: Ετήσια ποσοστιαία (%) μεταβολή της ωριαίας αμοιβής της εργασίας 2000-2017 *

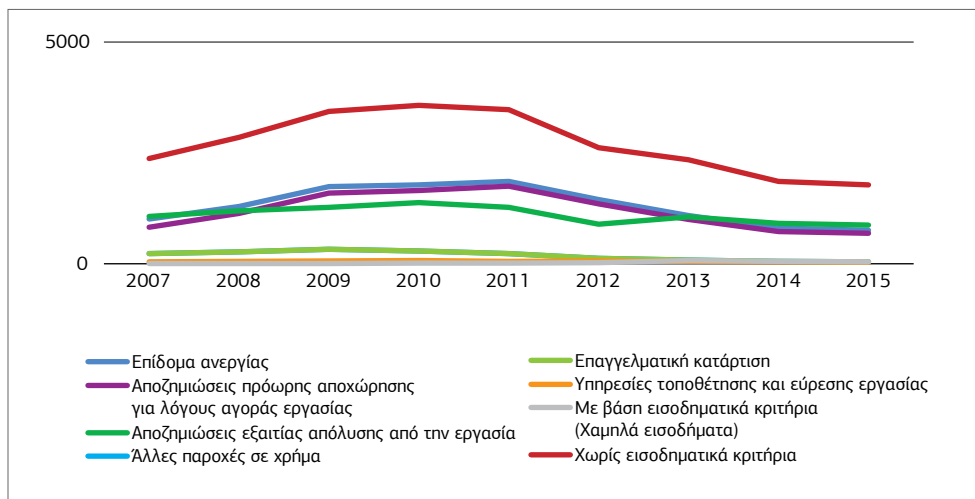
Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Επιπλέον, το ποσοστό των εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα που αμείβονταν με λιγότερο από 700 ευρώ το μήνα από 13,1% που ήταν το 2009 εκτινάχθηκε στο 37,4% το 2017 ενώ το ποσοστό αυτών που λαμβάνει το μήνα λιγότερα από 500 ευρώ από 3,7 % που ήταν το 2009 ανήλθε στο 14,5% το 2017, ενώ το ποσοστό αυτών που έχει μηνιαίο

μισθό μέχρι 900 ευρώ το μήνα από 40,4% που ήταν το 2009 εκτινάχθηκε στο 59,8%. Στο δε δημόσιο τομέα όσοι αμείβονται κάτω από 700 ευρώ ανήλθαν στο 6,4% από 4,4 που ήταν το 2009. (Επεξεργασία στοιχείων της Έκθεσης του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ για την Ελληνική Οικονομία, 2018).

Αποτέλεσμα των παραπάνω υπερ-νεοφιλελευθερων αναδιαρθρώσεων στην αμοιβή και την κοινωνική προστασία των εργαζομένων είναι η μεγάλη συρρίκνωση των δημόσιων δαπανών για την προστασία των ανέργων παρά τη εκτίναξη της ανεργίας σε δυσθεώρητα επίπεδα (Διάγραμμα 23). Πιο συγκεκριμένα, το 2010 οι δαπάνες για επιδόματα ανεργίας ήταν 1.777.000.000 ευρώ και μειώθηκαν στα 759.000.000 ευρώ το 2015. Οι δαπάνες για πρόωρη αποχώρηση από την αγορά εργασίας ήταν 1.650.000.000 ευρώ το 2010 και μειώθηκαν στα 686.000.000 ευρώ το 2015. Οι αποζημιώσεις για απόλυση από 1.379.000.000 ευρώ το 2010 μειώθηκαν στα 872.000.000 ευρώ το 2015. Οι δαπάνες για επαγγελματική κατάρτιση των ανέργων από 288.000.000 ευρώ το 2010 περιορίστηκαν στα 45.000.000 ευρώ το 2015 και οι υπηρεσίες για εύρεση κα τοποθέτηση σε εργασία από 73 εκατομμύρια ευρώ το 2010 έπεσαν στα 33 εκατομμύρια ευρώ το 2015. Τέλος, ενώ οι συνολικές δαπάνες για την προστασία των ανέργων χωρίς την εφαρμογή κριτηρίων πόρων διαβίωσης (ετήσιο εισόδημα, καταθέσεις, ακίνητη περιουσία, αντικείμενα μεγάλης αξίας) μειώθηκαν από 3.571.000.000 ευρώ το 2010 σε 1.781.000.000 ευρώ το 2015, το ίδιο διάστημα οι δαπάνες προστασίας των ανέργων με τη χρήση κριτηρίων πόρων διαβίωσης αυξήθηκαν από 11 εκ. ευρώ στα 40 εκ. ευρώ.

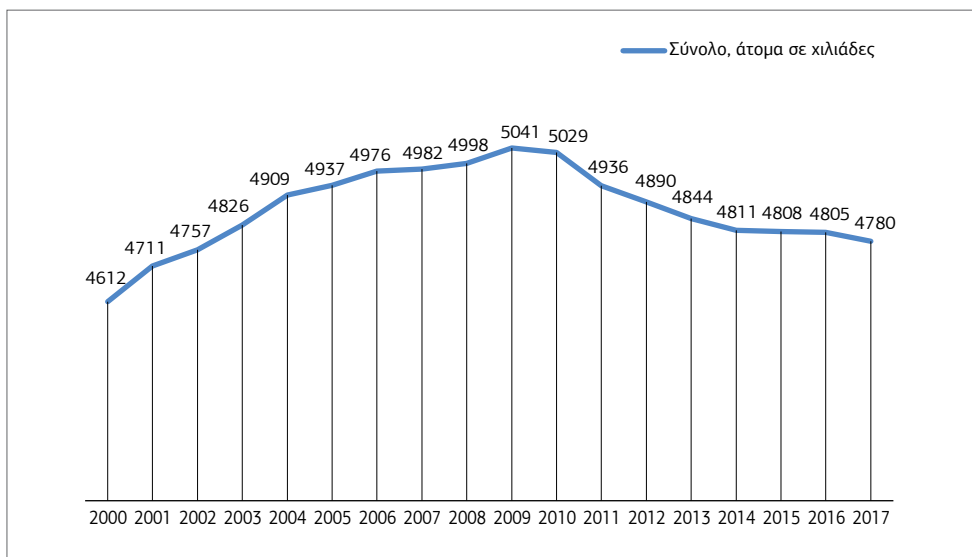
Διάγραμμα 23: Δαπάνες Κοινωνικής προστασίας ανέργων την περίοδο των μνημονίων σε εκ. ευρώ

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Επισημαίνεται δε ότι παρά τις εκτιμήσεις των ευαγγελιστών της ελεύθερης και ευέλικτης αγοράς οι παραπάνω παρεμβάσεις δεν συνέβαλαν στην αύξηση του εργατικού δυναμικού αλλά αντιθέτως επιτάχυναν την μείωσή του. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΟΣΑ ΑΠΟ 5,04 εκατομμύρια το 2010 μειώθηκε στα 4,7 εκατομμύρια το 2016 (Διάγραμμα 24).

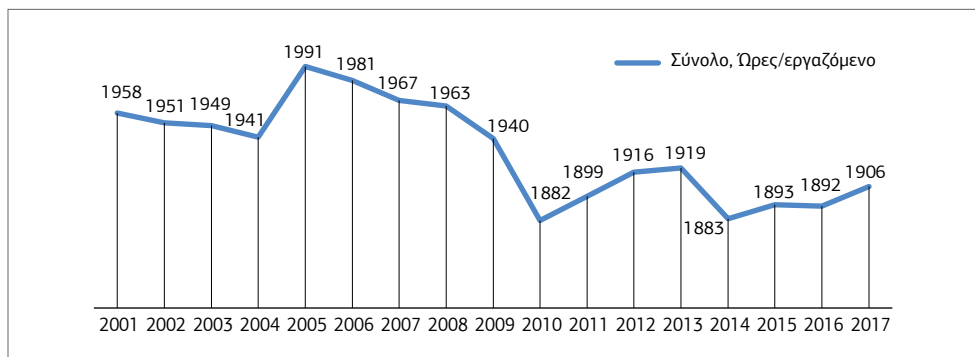
Διάγραμμα 24: Εργατικό Δυναμικό σε χιλιάδες άτομα 2000-2017 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Επιπλέον, περιορίστηκαν σημαντικά οι ώρες εργασίας που αντιστοιχούν σε κάθε εργαζόμενο κυρίως λόγω της μειωμένης οικονομικής δραστηριότητας αλλά και εξαιτίας της αύξησης των ευέλικτων και περιστασιακών μορφών απασχόλησης (Διάγραμμα 25). Το 2008 ο μέσος ετήσιος χρόνος εργασίας ανά εργαζόμενο ήταν 2.110 ώρες, το 2010 2.020 ώρες και το 2016, 2.050 ώρες.

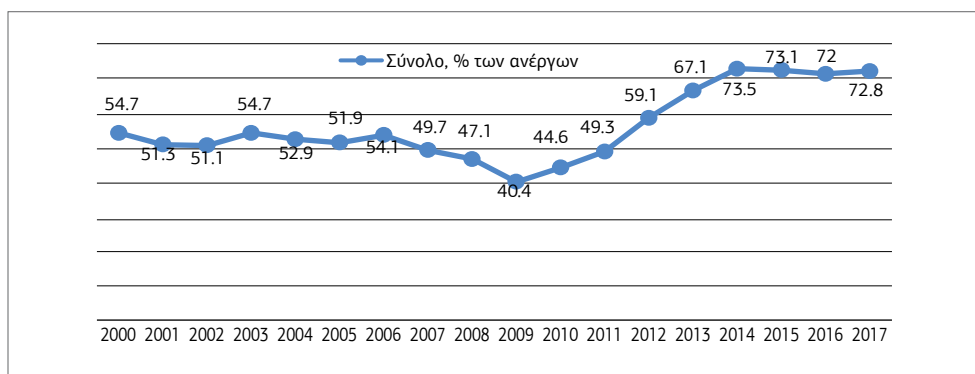
Διάγραμμα 25: Συνολικές ώρες εργασίας ανά εργαζόμενο 2001-2017 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Επιπλέον η μακροχρόνια ανεργία κορυφώθηκε ώστε οι άνεργοι άνω των 12 μηνών από 45% περίπου του συνολικού αριθμού των ανέργων που ήταν το 2010 υπερβαίνουν το αντίστοιχο 75% από το 2014 και εντεύθεν (Διάγραμμα 26).

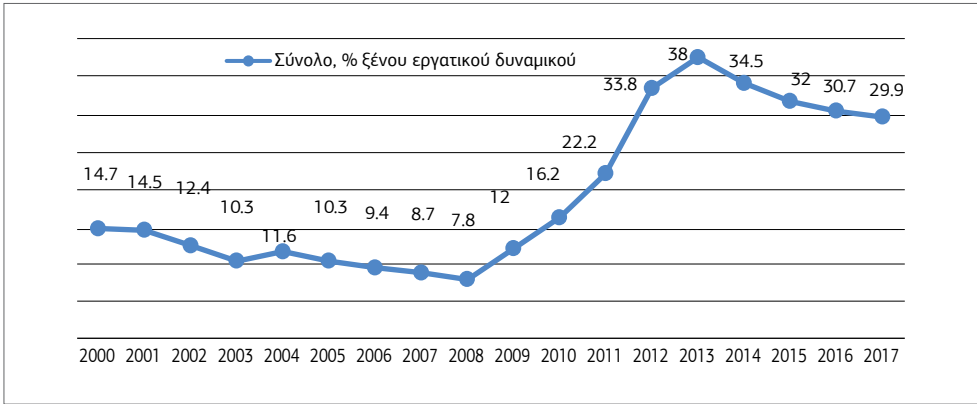
Διάγραμμα 26: Δείκτης μακροχρόνιας ανεργίας ως ποσοστό (%) των ανέργων 2000-2017 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Επιπλέον η ανεργία των αλλοδαπών εργαζομένων, οι οποίοι απασχολούνται κυρίως με ελαστικές μορφές εργασίας,εκτινάχθηκε στο 38 % το 2014 και έκτοτε παραμένει στα επίπεδα του 30% (Διάγραμμα 27).

Διάγραμμα 27: Δείκτης ανεργίας όσων γεννήθηκαν εκτός Ελλάδας ως ποσοστό (%) του εργατικού δυναμικού που γεννήθηκε εκτός Ελλάδας 2000-2017 *

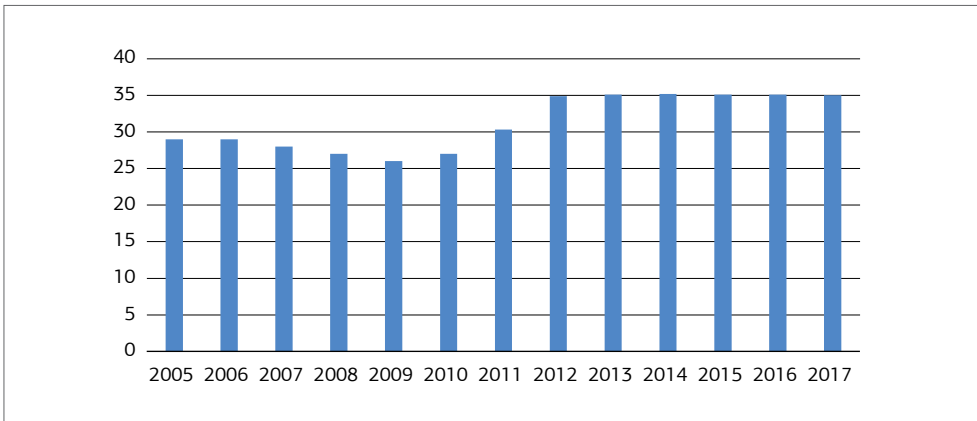

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

3. Επίπεδα φτώχειας

Το μείγμα δραματικής μείωσης της δημόσιας και ιδιωτικής κατανάλωσης και η έκρηξη της ανεργίας σε συνδυασμό με την πλήρη απορρύθμιση και ευελικτοποίηση της προστασίας των ανέργων, την κατάρρευση των μισθών και των συντάξεων και την άμεση μετάβαση προς ένα ακραία νεοφιλελεύθερο καθεστώς κοινωνικής πολιτικής (ultra-neoliberalism) προκάλεσαν, επίσης, την εκτίναξη των ποσοστών φτώχειας και στέρξης (Διάγραμμα 28).

Διάγραμμα 28: Κίνδυνος Φτώχειας στην Ελλάδα πριν και στη διάρκεια των μνημονίων 2005-2016

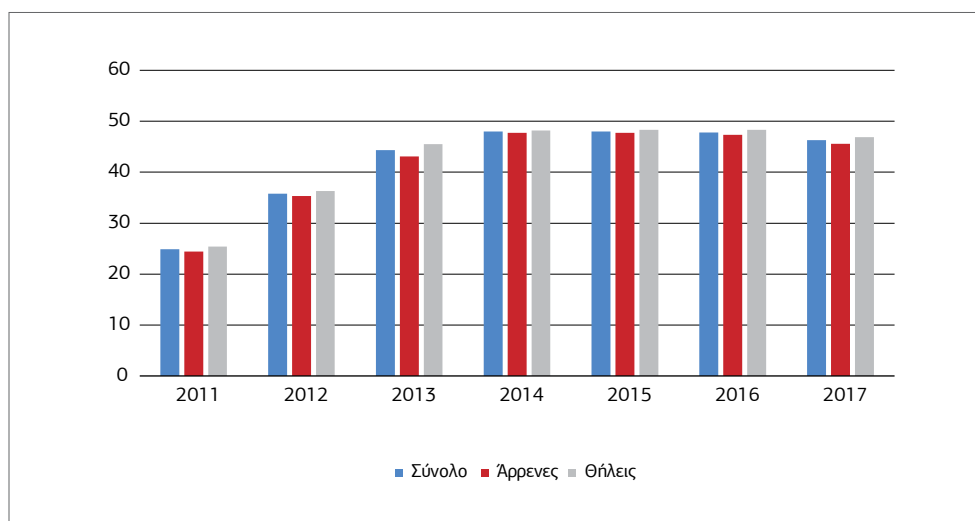

Πηγή: EUROSTAT, 2018

Σύμφωνα με τον Χρ. Παπαθεοδώρου (2018) ο δείκτης της σχετικής φτώχειας από 19,7% το 2008 αυξήθηκε σε 23,1% το 2011 και το χάσμα φτώχειας από 23,4% το 2009 σε 32,4% το 2012, παραμένοντας στη συνέχεια στα ίδια υψηλά επίπεδα. Τα στοιχεία αυτά καταδεικνύουν την χειροτέρευση των συνθηκών διαβίωσης των φτωχών αφού το όριο φτώχειας από 598 ευρώ το μήνα το 2009 (για ένα μονομελές νοικοκυριό) υποχώρησε σταδιακά στα 375 ευρώ το 2015 δηλαδή μειώθηκε κατά 37%, γεγονός που αντανακλά την αντίστοιχη μείωση που έχουν υποστεί την ίδια περίοδο τα μεσαία εισοδηματικά στρώματα της χώρας.

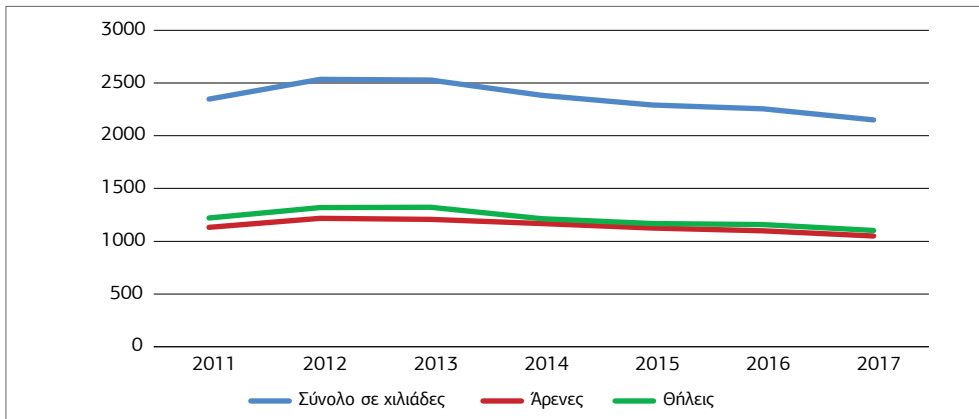
Επιπλέον, εάν μετρήσουμε το ποσοστό του κινδύνου φτώχειας με βάση το κατώφλι φτώχειας που υπήρχε το 2008 διαπιστώνουμε ότι αυτό υπερβαίνει 45% το 2017 ενώ άγγιξε το 48% κατά τα έτη 2014 και 2015 από το αντίστοιχο 24,9 % που ήταν το 2011 (Διαγράμματα 29, 30, 31).

Διάγραμμα 29: Κίνδυνος Φτώχειας στην περίοδο των μνημονίων υπολογισμένος με το κατώφλι φτώχειας του 2008

Πηγή: EUROSTAT, 2018

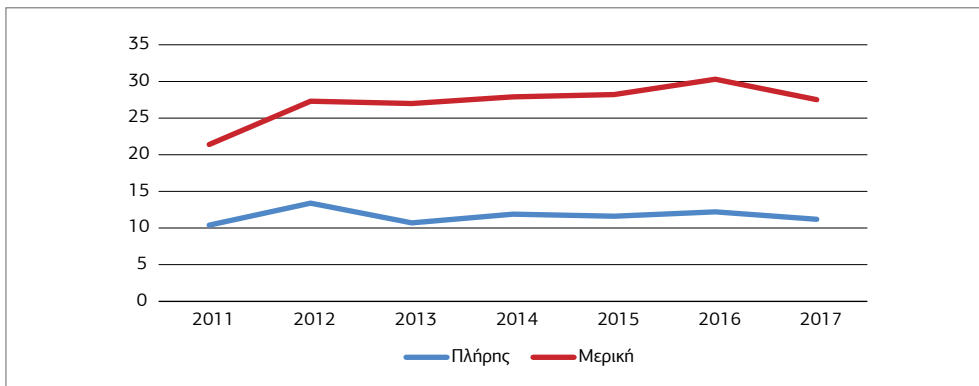
Διάγραμμα 30: Αριθμός ατόμων που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χιλ. άτομα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Ταυτόχρονα ο κίνδυνος φτώχειας των μερικά απασχολούμενων είναι διπλάσιος αυτών που εργάζονται με καθεστώς πλήρους απασχόλησης και ανήλθε με ταχύτερους ρυθμούς (Διάγραμμα 31) γεγονός που σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στη δραματική συρρίκνωση των μισθών.

Διάγραμμα 31: Κίνδυνος φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις με διάκριση πλήρους και μερικής απασχόλησης

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης που συνόδευσε τη μεγάλη μείωση των δημόσιων δαπανών συνδυάστηκε με την άμεση εφαρμογή θεσμικών αλλαγών στη λειτουργία των δημόσιων υπηρεσιών και τις κοινωνικές παροχές οι οποίες οδήγησαν σε ένα νέο

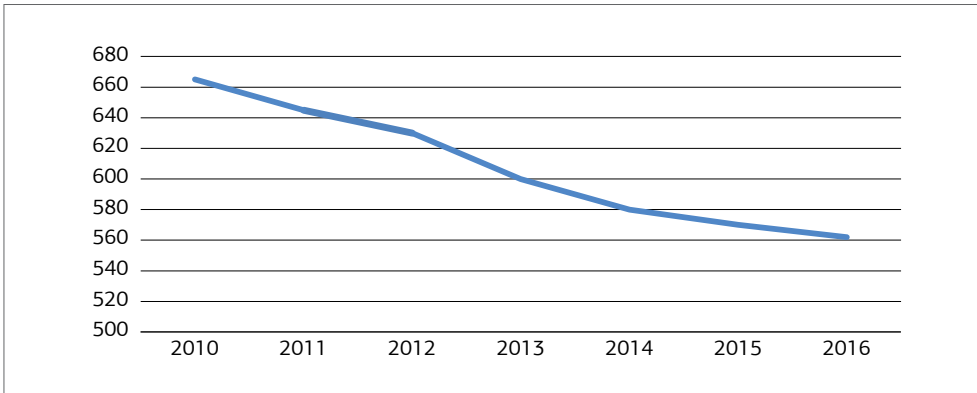
μοντέλο διευθέτησης του κόσμου της εργασίας. Τέλος, η κατάργηση του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας το 2012 εκμηδένισε τις προϋπάρχουσες, περιορισμένες προοπτικές απόκτησης ιδιόκτητης πρώτης κατοικίας από τους χαμηλά αμειβόμενους και φτωχούς εργαζόμενους. Παράλληλα μειώθηκε η συνεισφορά των εργοδοτών στην κοινωνική προστασία και αλληλεγγύη καταργώντας την υποχρέωσή τους για καταβολή εισφοράς υπέρ της εργατικής κατοικίας και της εργατικής εστίας σε συνδυασμό με την κατάργηση του Οργανισμού Εργατικής Εστίας. Στο εξής διατηρούνται μόνον οι εισφορές των εργαζομένων ως προς τα δύο αυτά πεδία των οποίων τη διαχείριση αναλαμβάνει ο ΟΑΕΔ.

4. Εργασιακές Σχέσεις

Τα μέτρα της εργασιακής απορρύθμισης που επιβάλλονται και εφαρμόζονται κατά την περίοδο των μνημονίων (2010-17) περιλαμβάνουν όλο το φάσμα της μισθωτής εργασίας με ειδικότερες παρεμβάσεις για τον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα. Πιο συγκεκριμένα:

A) Παρεμβάσεις στην απασχόληση και στο εργασιακό καθεστώς του δημόσιου τομέα

Η απασχόληση στον δημόσιο τομέα και το περιεχόμενό της βρίσκονται στην αφετηρία των αλλαγών για τον κόσμο της εργασίας και αποτελούν τον προπομπό των όσων με καταγιγιστικούς και περισσότερο επώδυνους όρους θα ακολουθήσουν για τους εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα μέσα σε ένα κλίμα γενικευμένης εργασιακής ανασφάλειας που δημιουργείται μετά και από τα πλήγματα που δέχεται το ασφαλέστερο καθεστώς εργασίας στο Δημόσιο. Η συρρίκνωση της δημόσιας απασχόλησης και οι αλλαγές στο εργασιακό καθεστώς του Δημοσίου εντάσσονται στους στόχους μείωσης των δημόσιων ελλειμμάτων και της διακηρυγμένης σύγκλισης με το εργασιακό καθεστώς στον ιδιωτικό τομέα που υλοποιείται με όρους συνολικής εργασιακής υποβάθμισης (Κουζής, 2017).

Διάγραμμα 32: Εξέλιξη αριθμού δημοσίων υπαλλήλων την περίοδο των μνημονίων

Πηγή: Υπ. Οικονομικών, 2017

Ειδικότερα οι παρεμβάσεις στον δημόσιο τομέα συμπυκνώνονται στα εξής:

- Μείωση της απασχόλησης που συντελείται με την σταδιακή καθιέρωση της σχέσης 1:10 και 1:5 μεταξύ προσλήψεων και αποχωρήσεων, με την κατάργηση θέσεων εργασίας, την εισαγωγή των μέτρων της διαθεσιμότητας, της προσυνταξιοδοτικής διαθεσιμότητας, της εργασιακής εφεδρείας που συνιστούν έμμεσες απολύσεις, καθώς και με τη μείωση των θέσεων προσωρινής απασχόλησης που καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό πάγιες ανάγκες. Τα μέτρα αυτά συμβάλλουν στον περιορισμό της απασχόλησης στο Δημόσιο κατά 22% (Διάγραμμα 32).
- Αυστηροποίηση του πειθαρχικού ελέγχου, επέκταση του θεσμού της αυτόματης αργίας και εισαγωγή συστήματος αξιολόγησης με προσδιορισμένο εκ των προτέρων του ποσοστού των παραγωγικών και αντιπαραγωγικών υπαλλήλων που ενισχύουν το κλίμα εργασιακής ανασφάλειας στον δημόσιο τομέα κατά τα δύο πρώτα μνημόνια.
- Σημαντική μείωση των αποδοχών κατά 30% μέσα από άμεσες νομοθετικές παρεμβάσεις στους μισθούς και στα επιδόματα με αποκορύφωμα την κατάργηση του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού.
- Αύξηση του εβδομαδιαίου ωραρίου εργασίας από τις 37,5 στις 40 ώρες σε πλήρη αντιστοίχιση με τα ισχύοντα στον ιδιωτικό τομέα επιβαρύνοντας τους εργαζόμενους με πρόσθετα καθήκοντα και εντατικοποίηση των ρυθμών εργασίας ως επακόλουθα της έλλειψης προσωπικού που δημιουργεί η πολιτική συρρίκνωσης της απασχόλησης στο Δημόσιο. Σταδιακά σημαντικό ποσοστό του προσωπικού με καθεστώς δημοσίου υπαλλήλου αντικαταστάθηκε υπέρ της απασχόλησης με σχέση ιδιωτικού δικαίου (ΙΔΑΧ) που εκπροσωπεί το 28% των νέων προσλήψεων σε τακτικό προσωπικό (έναντι του 10% στην αρχή της κρίσης) και της προσωρινής

απασχόλησης που αυξάνεται από το 10% στο 13% επί της συνολικής απασχόλησης στο Δημόσιο (Κουζής, 2017).

- Επέκταση των εργολαβιών στο Δημόσιο και εισαγωγή των επιδοτούμενων προγραμμάτων κοινωφελούς εργασίας που υλοποιούνται μέσω τρίτων φορέων (μορφή δανεισμού εργαζομένων) και παραπέμπουν σε εργασιακές σχέσεις χαμηλών ταχυτήτων και με αμοιβές που υπολείπονται των κατώτατων αποδοκών που ισχύουν στον ιδιωτικό τομέα.
- Κατάργηση του περιεχομένου συλλογικών συμβάσεων και κανονισμών προσωπικού στις ΔΕΚΟ και στις κρατικές τράπεζες με ιδιαίτερη έμφαση στην άρση της πρόσθετης προστασίας από τις απολύσεις.

Για τη συνέχεια συζητούνται μέτρα που θα κινούνται προς την πλήρη ευθυγράμμιση των εργασιακών καθεστώτων μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, όπως και η καθιέρωση εισαγωγικού μισθού στο Δημόσιο στα ίδια επίπεδα με τα κατώτατα όρια μισθών που νομοθετούνται για τις ιδιωτικές επιχειρήσεις.

B) Παρεμβάσεις στο σύστημα της προστασίας από τις απολύσεις

Οι αλλαγές στο πλαίσιο της προστασίας από τις απολύσεις αποτελούν αντικείμενο παρεμβάσεων που λαμβάνουν χώρα σταδιακά κατά τη διάρκεια και των τριών μνημονίων. Η διευκόλυνση των απολύσεων επιχειρείται σε μια περίοδο όξυνσης της ανεργίας επιτείνοντας το αίσθημα της εργασιακής ανασφάλειας μέσα από την χαλάρωση της προστασίας των εργαζομένων τόσο στο πεδίο των ατομικών όσο και στο πεδίο των ομαδικών απολύσεων πλήττοντας ένα βασικό άξονα του εργατικού δικαίου (Κουζής, 2017). Ειδικότερα νομοθετούνται τα ακόλουθα:

- Σύντμηση του χρόνου προειδοποίησης των απολύσεων μειώνοντας τον ανώτατο χρόνο στους 4 από τους 24 μήνες σε περίπτωση καταγγελίας των συμβάσεων.
- Μείωση των αποζημιώσεων απόλυσης που για τους εργαζόμενους με μεγάλη προϋπηρεσία ανέρχεται στο ήμισυ (από μισθούς 24 μηνών στους 12 μήνες). Ο συνδυασμός των παρεμβάσεων για τον χρόνο προειδοποίησης και το ύψος των αποζημιώσεων έχει σαν αποτέλεσμα τη μείωση του κόστους των απολύσεων μέχρι και 14 μισθούς για τους εργαζόμενους με μεγάλη προϋπηρεσία.
- Αύξηση των δόσεων καταβολής των αποζημιώσεων απόλυσης παράλληλα με τη μείωση του ποσού για κάθε δόση όπως και ο περιορισμός του ποσού της προκαταβολής της αποζημίωσης από τους μισθούς των 6 στους μισθούς 2 μηνών.
- Αύξηση του ελάχιστου χρόνου απασχόλησης για την υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης απόλυσης από τους 2 στους 12 μήνες για τις συμβάσεις αόριστης διάρκειας.

- Αύξηση του ορίου των ανά μήνα απολύσεων για τις ομαδικές απολύσεις από 4 σε 6 εργαζόμενους για τις επιχειρήσεις που απασχολούν 20-150 εργαζόμενους και από 2% σε 5% για τις μεγαλύτερου μεγέθους επιχειρήσεις.
- Κατάργηση του αποφασιστικού ρόλου της δημόσιας διοικητικής αρχής (Υπουργός Εργασίας, Ανώτατο Συμβούλιο Εργασίας) σχετικά με την έγκριση απολύσεων που υπερβαίνουν τα παραπάνω όρια. Με αυτό τον τρόπο επέρχεται η ουσιαστική απελευθέρωση των μαζικών απολύσεων υπό τις τυπικές προϋποθέσεις ότι ο εργοδότης συντάσσει οικονομοτεχνική έκθεση που αιτιολογεί την υπέρβαση των σχετικών ορίων και ακολουθεί την διαδικασία διαβούλευσης με τους εκπροσώπους των εργαζομένων χωρίς να δεσμεύεται από την άποψή τους. Αυτή η πρόσθετη διευκόλυνση των ομαδικών απολύσεων, στο πλαίσιο του τρίτου μνημονίου, ευνοεί κυρίως τις σχεδιαζόμενες αναδιαρθρώσεις των τραπεζών, των μεγάλων μέσων ενημέρωσης και των ιδιωτικοποιημένων μεγάλων επιχειρήσεων του Δημοσίου.

Στο πλαίσιο αυτό η συμβολή των μέτρων αυτών στην αύξηση των απολύσεων είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των ετήσιων απολύσεων από 735.463 το 2010 σε 1.281.388 το 2017, των καταγγελιών συμβάσεων αορίστου χρόνου από 315.050 το 2010 σε 366.414 το 2017 και των λήξεων στις συμβάσεις ορισμένου χρόνου από 420.313 το 2010 σε 914.974 το 2017 (INE/ΓΣΕΕ, 2018).

Γ) Παρεμβάσεις ενίσχυσης των ευέλικτων μορφών εργασίας

Η ενίσχυση των ευέλικτων και επισφαλών μορφών απασχόλησης συντελείται με ποικιλία παρεμβάσεων κατά τα δύο πρώτα μνημόνια. Τα σχετικά μέτρα συνοψίζονται στα εξής:

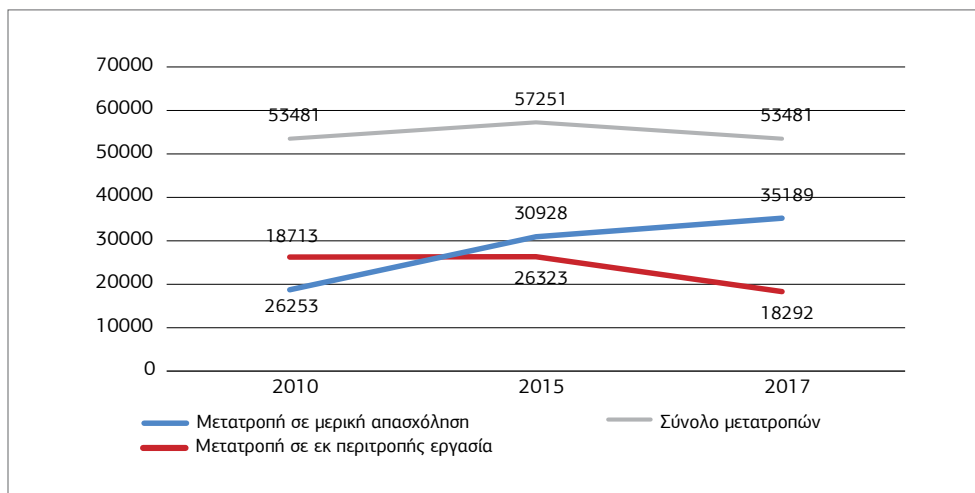
- Ως προς τον δανεισμό εργαζομένων απελευθερώνονται οι όροι δημιουργίας επιχειρήσεων προμήθειας προσωπικού και χαλαρώνουν οι περιορισμοί για την προσφυγή στην ενοικίαση εργαζομένων όταν έχουν προηγηθεί απολύσεις της ίδιας ειδικότητας. Επίσης αυξάνεται ο ανώτατος χρόνος δανεισμού εργαζομένων από τους 12 στους 36 μήνες παράλληλα με άλλες διευκολύνσεις των εργοδοτών ως προς τον χαρακτήρα των ανανεωμένων συμβάσεων για την αποφυγή της μετατροπής της ενοικιαζόμενης εργασίας σε σταθερή απασχόληση. Τέλος, επεκτείνεται η εφαρμογή του θεσμού στον δημόσιο τομέα.
- Ως προς τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου επεκτείνεται ο ανώτατος χρόνος συνεχών ανανεώσεων από τα 2 στα 3 έτη για τη μετατροπή τους σε συμβάσεις αόριστης διάρκειας.
- Ως προς το μέτρο της εκ περιτροπής εργασίας, που αναφέρεται στην απασχόληση μειωμένων ημερών την εβδομάδα, θεσμοθετείται η εφαρμογή της μέχρι και 9 μήνες ανά ημερολογιακό έτος με τη δυνατότητα επιβολής της μονομερώς από τον

εργοδότη που επικαλείται οικονομική δυσχέρεια της επιχείρησης.

- Ως προς τη μερική απασχόληση ο θεσμός ευνοείται περαιτέρω με την κατάργηση των προσαυξήσεων στην αμοιβή της για υπερωριακή εργασία καθώς και για εργασία μικρότερης των 20 ωρών εβδομαδιαίως για την οποία προβλέπονταν προσαυξημένο ωρομίσθιο λόγω των συνεπαγόμενων χαμηλών απολαβών για τους εργαζόμενους με αυτό το καθεστώς.
- Τέλος, υιοθετείται το μέτρο των συμβάσεων απόκτησης εργασιακής εμπειρίας για νέους με αμοιβές που υπολείπονται κατά 20% του γενικού κατώτατου μισθού ως μέτρο διευκόλυνσης της απασχόλησης της ηλικιακής αυτής κατηγορίας.

Οι παραπάνω παρεμβάσεις είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση των ελαστικών μορφών εργασίας και την μετατροπή πολλών συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε συμβάσεις μερικής ή εκ περιτροπής εργασίας. Στην διάρκεια των μνημονιακών χρόνων ο συνολικός αριθμός των εν λόγω μετατροπών αυξάνονταν μέχρι το 2015 για να υποχωρήσουν στα επίπεδα το 2010 το 2017. Ωστόσο επισημαίνεται η συνεχής αύξηση του αριθμού των μετατροπών της πλήρους σε μερική απασχόληση ώστε να έχουν διπλασιασθεί από την αρχή της μνημονιακής περιόδου (Διάγραμμα 33).

Διάγραμμα 33: Ετήσιος αριθμός μετατροπών συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε ευέλικτη μορφή

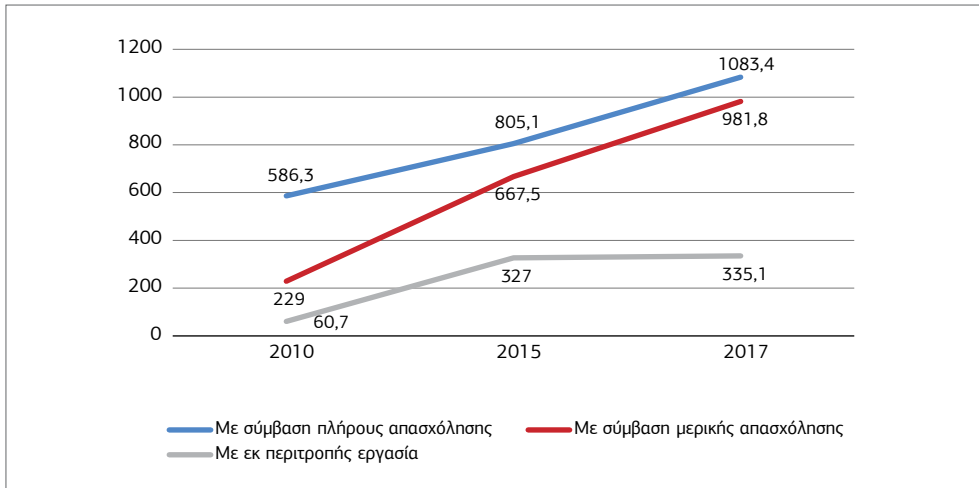

Πηγή: ΕΡΓΑΝΗ, 2018

Επιπλέον, παρά τη μεγάλη μείωση της ανεργίας ετήσιες αναγγελίες νέων συμβάσεων σε όλη την περίοδο των μνημονίων ακολουθούν υψηλή ανοδική πορεία κάτι που δείχνει τη μεγάλη ελαστικότητα των εργασιακών σχέσεων (κυρίως μερική απασχόληση, εκ περιτροπής και περιστασιακή εργασία (Διάγραμμα 34).

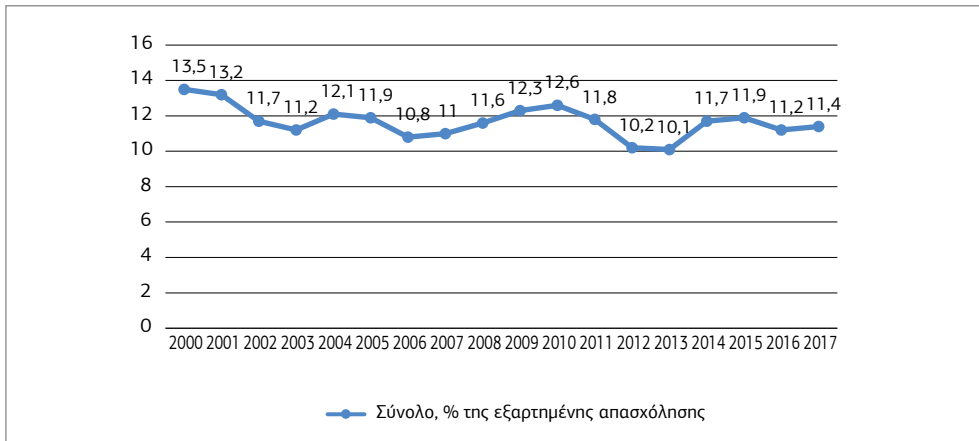
Τα παραπάνω μέτρα διατήρησαν τα επίπεδα προσωρινής απασχόλησης στα προ-μνημονίων επίπεδα παρά την περιστασιακή μείωσή της στα πρώτα χρόνια εφαρμογής, κυρίως λόγω της νέας δυνατότητας των εργοδοτών να προσλαμβάνουν προσωπικό με συμβάσεις αορίστου χρόνου και να το απολύουν χωρίς αποζημίωση κατά το πρώτο 12μηνο της εργασιακής σχέσης γενικεύοντας την επισφάλεια (Διάγραμμα 35).

Διάγραμμα 34: Μορφές συμβάσεων νέων προσλήψεων την περίοδο των μνημονίων σε χιλιάδες

Πηγή: ΕΡΓΑΝΗ, 2018, Επεξεργασία στοιχείων

Διάγραμμα 35: Προσωρινά εργαζόμενοι ως ποσοστό (%) της εξαρτημένης απασχόλησης 2000-2017 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Δ) Παρεμβάσεις σε ζητήματα εργάσιμου χρόνου

Οι μνημονιακές παρεμβάσεις σε θέματα εργάσιμου χρόνου εστιάζονται σε πολιτικές ενίσχυσης της ελαστικοποίησης των ωραρίων εργασίας με σκοπό την απόλυτη προσαρμογή τους στις ανάγκες της επιχείρησης αναζητώντας παράλληλα και τη μείωση του εργατικού κόστους. Τα μέτρα αυτά συνοψίζονται στα εξής:

- Μείωση κατά 20% του κόστους της υπέρβασης του ωραρίου της ημερήσιας και εβδομαδιαίας απασχόλησης αναφορικά με την υπερεργασία και τις υπερωρίες.
- Διευκόλυνση της εφαρμογής της ελαστικής διευθέτησης του χρόνου εργασίας με την αυξομείωση των ωραρίων στο πλαίσιο των αναγκών της επιχείρησης ώστε να αποφεύγεται η πληρωμή της υπερωριακής εργασίας. Αυτή η μορφή ελαστικών ωραρίων προκύπτει μέσα από συλλογικές συμφωνίες ακόμα και με ενώσεις προσώπων, που δεν έχουν τη νομική προσωπικότητα και την προστασία του εργατικού σωματείου, ενώ αρκεί η συναίνεση του 15% των εργαζομένων σε επιχειρήσεις με λιγότερους από 20 απασχολούμενους!
- Κατάργηση της πενθήμερης εβδομαδιαίας εργασίας και η επαναφορά του εξαήμερου στα καταστήματα.
- Επέκταση της δυνατότητας εφαρμογής της κυριακάτικης εργασίας στο σύνολο της χώρας καταργώντας στην ουσία την κυριακάτικη αργία για μεγάλη κατηγορία των εργαζομένων στο πλαίσιο της απελευθέρωσης των ωραρίων των καταστημάτων.

Ε) Παρεμβάσεις στο σύστημα των συλλογικών διαπραγματεύσεων και στον τρόπο διαμόρφωσης των μισθών

Η αποδιάρθρωση του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας που συντελείται με τις μνημονιακές παρεμβάσεις αποτελεί το ενδιάμεσο στάδιο που οδηγεί στην εξατομίκευση των εργασιακών σχέσεων και του τρόπου διαμόρφωσης των μισθών που αποκτά νέο περιεχόμενο. Οι αλλαγές στο σύστημα των συλλογικών συμβάσεων δεν επιδρούν μόνο στους γενικούς κατώτατους μισθούς που συμπιέζονται με βίαιο τρόπο, αλλά συντελούν στην διολίσθηση των μέσων μισθών προς τα κατώτατα επίπεδα των αποδοχών της μισθωτής εργασίας (INE/ΓΣΕΕ 2017). Ειδικότερα οι παρεμβάσεις στο σύστημα των συλλογικών διαπραγματεύσεων και επίλυσης των συλλογικών διαφορών παράλληλα με τον τρόπο διαμόρφωσης των μισθών συμπυκνώνονται στα ακόλουθα:

- Μείωση με νομοθετική παρέμβαση του γενικού κατώτατου μισθού κατά 22% και Με την παρέμβαση αυτή καταργείται ο ρόλος της εθνικής γενικής συλλογικής σύμβασης ως εργαλείου διαμόρφωσης των κατώτατων αποδοχών που αντικαθίσταται στο εξής από υπουργικές αποφάσεις.
- Μείωση του γενικού κατώτατου μισθού κατά 32% για τους νέους κάτω των 25

ετών εισάγοντας δυσμενή μισθολογική διάκριση σε βάρος των νέων ηλικιών.

- Κατάργηση της καταβολής επιδομάτων προηγούμενης προϋπηρεσίας σε προσλαμβανόμενους μακροχρόνια ανέργους που αμείβονται με τον κατώτατο μισθό.
- Αναστολή των αυξήσεων σε βασικούς μισθούς, ωριμάνσεις και επιδόματα πολυετίας που προκύπτουν με συλλογικούς όρους μέχρι την πτώση του ποσοστού της ανεργίας κάτω από το 10%, εξέλιξη που δεν αναμένεται να συμβεί κατά την προσηχή δεκαετία.
- Περιορισμός στο εξής των επιδομάτων πολυετίας που απορρέουν από συλλογικές συμβάσεις μέχρι τις τρεις τριετίες ως ανώτατο όριο.
- Αναστολή της επέκτασης της εφαρμογής των κλαδικών και ομοιοπαγγελματικών συμβάσεων στο σύνολο των εργαζόμενων του κλάδου και του επαγγέλματος με αποτέλεσμα να μην ισχύει η καθολική εφαρμογή τους και να ενισχύονται οι διαφορετικές ταχύτητες αμοιβών σε κλαδικά επίπεδα και η εξατομίκευση των όρων εργασίας ωθώντας τους μισθούς προς τα γενικά κατώτατα όρια. Η αναστολή αυτή διατηρείται μέχρι την ολοκλήρωση του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής.
- Αναστολή της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης σε περίπτωση συρροής των συλλογικών συμβάσεων με αποτέλεσμα να εφαρμόζονται συλλογικές συμβάσεις δυσμενέστερου περιεχομένου στο επίπεδο της επιχείρησης να εφαρμόζονται αντί των ευνοϊκότερων αντίστοιχων κλαδικών ρυθμίσεων. Και σε αυτή την περίπτωση η αναστολή αυτής της αρχής διατηρείται με τους ίδιους όρους που ισχύουν για την επέκταση των συλλογικών συμβάσεων.
- Παροχή της δυνατότητας υπογραφής επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων από τις ενώσεις προσώπων εργαζομένων, μια μορφή συλλογικής καρικατούρας χωρίς την συνδικαλιστική προστασία που παρέχει ο νόμος, και που ενθαρρύνεται η δημιουργία τους από την εργοδοσία προκειμένου να εφαρμόζονται συλλογικές συμφωνίες για τη μείωση των μισθών και την απόκλιση από τις κλαδικές συλλογικές συμβάσεις.
- Μείωση του χρόνου επέλευσης της μετενέργειας των συλλογικών συμβάσεων σε περίπτωση λήξης ή καταγγελίας τους (από 6 σε 3 μήνες). Με αυτό τον τρόπο μειώνεται η κανονιστική ισχύς του περιεχομένου των συλλογικών συμβάσεων, η δε μετενέργεια στους ατομικούς όρους εργασίας δεν αφορά, στο εξής, το σύνολο των ρυθμίσεων αλλά μόνο στον βασικό μισθό και στα επιδόματα τέκνων, εκπαίδευσης, πολυετίας και επικίνδυνης εργασίας. Με βάση το γεγονός ότι η μετενέργεια παραπέμπει στην εξατομίκευση των εργασιακών σχέσεων οι όροι αυτοί είναι διαπραγματεύσιμοι με νέες ατομικές συμβάσεις. Αυτή η εξέλιξη οδηγεί στην εσπευσμένη αποδοχή των συνδικάτων να υπογράφουν συλλογικές συμβάσεις πριν από την παρέλευση του τριμήνου, υπό την πίεση των όρων που θέτει η εργοδοσία,

προκειμένου να αποφευχθεί η εξατομίκευση των αμοιβών που θα καταλήγει σε μεγαλύτερες μισθολογικές μειώσεις.

- Καθιέρωση της υποχρέωσης προσήλωσης των μεσολαβητών και των διαιτητών, που επιλύουν τις συλλογικές διαφορές σε περίπτωση αδιεξόδου των συλλογικών διαπραγματεύσεων, σε «αντικειμενικές» λύσεις. Αυτές εξειδικεύονται ρητά στην κατεύθυνση μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας και ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων σε συνάρτηση με την πορεία του μισθολογικού κόστους και χωρίς αναφορά στο βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων.
- Καθιέρωση δεύτερου βαθμού διαιτητικό όργανο που ελέγχει την αντικειμενική κρίση των διαιτητών με την, κατά πλειοψηφία, συμμετοχή σε αυτό ανώτατων δικαστών που εκπροσωπούν την κρατική εξουσία.
- Κατάργηση της δυνατότητας μονομερούς προσφυγής στη διαιτησία σε περίπτωση αποτυχίας της μεσολάβησης και αφαίρεση της αρμοδιότητας του διαιτητή να επιλαμβάνεται επί του συνόλου της συλλογικής διαφοράς, αλλά μόνο για το όριο του βασικού μισθού ανά επίπεδο διαπραγμάτευσης. Τα δύο αυτά μέτρα του δεύτερου μνημονίου κρίθηκαν αντισυνταγματικά με αποτέλεσμα να αρθούν στη συνέχεια από την ίδια κυβέρνηση. Η εφαρμογή τους, για την οποία παραμένουν έντονοι οι πιέσεις επαναφοράς της, θα συνέτεινε στον περαιτέρω περιορισμό του ρόλου της διαιτησίας να επιλύει οριστικά τις συλλογικές διαφορές αφήνοντας μετέωρο τον τρόπο επίλυσής τους και ενισχύοντας την ανασφάλεια των εργαζομένων.

ΣΤ) Παρεμβάσεις στα συνδικαλιστικά δικαιώματα

Στο πλαίσιο του τρίτου μνημονίου λαμβάνονται μέτρα που παραμένουν εκκρεμότητες από το δεύτερο μνημόνιο και αφορούν στην άσκηση της συνδικαλιστικής και της απεργιακής δράσης. Πρόκειται για παρεμβάσεις που αναφέρονται στα βασικά πεδία των συλλογικών εργασιακών σχέσεων εκτός εκείνου των συλλογικών διαπραγματεύσεων που εύλογα προηγήθηκε χρονικά λόγω της άμεσης σχέσης του με την πολιτική των μισθών. Οι παρεμβάσεις αυτές οδηγούν σε πρόσθετους περιορισμούς της συλλογικής δράσης της εργασίας καλύπτοντας με «μεταρρυθμίσεις» όλα τα επιμέρους πεδία των εργασιακών σχέσεων στην Ελλάδα. Ειδικότερα οι παρεμβάσεις αυτές εντοπίζονται στα εξής:

- Προσθήκη όρων για την άρση της προστασίας των συνδικαλιστικών στελεχών από την απόλυση και περιορισμός των διευκολύνσεων σε ορισμένες κατηγορίες τους με μείωση των χορηγούμενων αμειβόμενων αδειών για την άσκηση των καθηκόντων τους.
- Αύξηση των περιορισμών στην άσκηση του απεργιακού δικαιώματος στις πρωτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις με τη θέσπιση της απαρτίας του 50%+ των

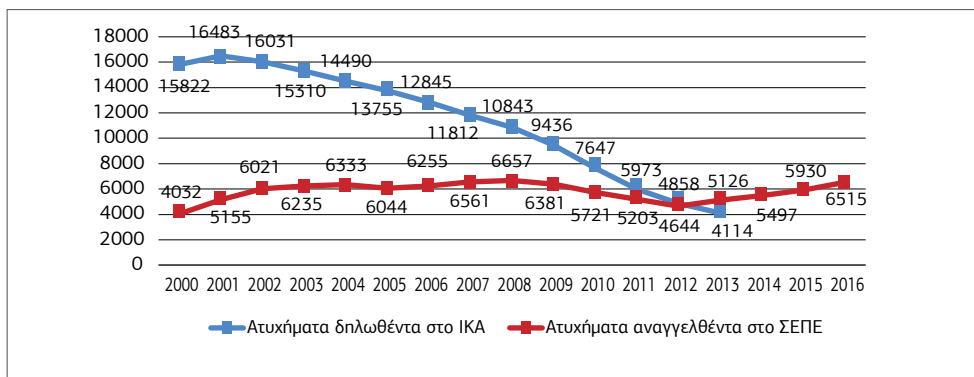
ταχτοποιημένων οικονομικά μελών των συνδικάτων στις γενικές συνελεύσεις όπου συζητείται η κήρυξη απεργίας αντί του 1/3 μέχρι και του 1/5 που ίσχυε προηγουμένως. Αυτή η ρύθμιση που δικαιολογείται με την επίκληση της ανάγκης περισσότερης δημοκρατίας στη λειτουργία των συνδικάτων έχει επιλεκτικό χαρακτήρα. Και τούτο διότι για όλη την υπόλοιπη θεματολογία των αποφάσεων των συνδικάτων διατηρούνται οι προηγούμενες διατάξεις για την απαρτία με μόνη εξαίρεση το ζήτημα των απεργιών. Επιπλέον διατηρούνται σε ισχύ νόμοι του πρώτου μνημονίου όπου αρκεί η εκπροσώπηση του 15%-25% των εργαζομένων στις δημιουργούμενες ενώσεις προσώπων προκειμένου να συμφωνηθεί με τον εργοδότη η εφαρμογή ελαστικών ωραρίων που επιδιώκει η επιχείρηση. Η επισήμανση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μέσω του συγκεκριμένου μέτρου επιδιώκεται ένα περαιτέρω πλήγμα στο θεσμό των απεργιών που η λειτουργία τους πάντα απαιτεί τη συρροή μεγάλου αριθμού νόμιμων προϋποθέσεων.

- Τέλος, συνεχίζεται η άσκηση πιέσεων για την επέκταση του ορίου του 50%+ των μελών του συνδικάτου, εκτός από την απαρτία, και στη λήψη της απόφασης για την απεργία. Οι πιέσεις αυτές αφορούν και στην επέκταση του μέτρου στις πανελλαδικής κλίμακας πρωτοβάθμιες οργανώσεις μεγάλων ΔΕΚΟ (όπως ίσχυε με το περίφημο άρθρο 4 του Ν.1365/83) αλλά και ιδιωτικών επιχειρήσεων με μεγάλη γεωγραφική δραστηριότητα, θέτοντας την απεργία σε αυτούς τους χώρους υπό ουσιαστική απαγόρευση.
- Έμμεση επαναφορά της ανταπεργίας(lock out) των εργοδοτών με το τρίτο μνημόνιο, θεσμού που καταργήθηκε ρητά το 1982. Αν και δεν θεσπίζεται με άμεσο τρόπο αυτή προκύπτει από τη νομοθέτηση της ταχείας δικαστικής εκδίκασης των διαφορών μεταξύ εργαζόμενων που δεν συμμετέχουν στην απεργία και εργοδοτών, οι οποίοι επικαλούνται την ανωτέρα βία λόγω απεργίας για τη μη καταβολή μισθών. Το μέτρο αυτό, σε συνδυασμό με την επικρατούσα νομολογία των τελευταίων χρόνων που δικαιώνει τους εργοδότες, συνιστά έμμεση μορφή ανταπεργίας.

Ζ) Συνθήκες εργασίας

Η δραματική υποβάθμιση της εργασίας που συντελείται κατά την περίοδο των μνημονίων εκδηλώνεται και με την σημαντική αύξηση των επαγγελματικών κινδύνων για την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων. Από αυτή την άποψη είναι χαρακτηριστική η αντιστροφή της τάσης μείωσης των εργατικών ατυχημάτων αφού από το 2012 τα δηλωθέντα εργατικά ατυχήματα, μετά από 12 έτη συνεχών μειώσεων, εμφάνισαν ανοδική πορεία που συνεχίζεται μέχρι και σήμερα (Διάγραμμα 36).

Διάγραμμα 36: Συγκριτικό διάγραμμα εργατικών ατυχημάτων δηλωθέντων στο ΙΚΑ και εργατικών ατυχημάτων αναγγεληθέντων στο ΣΕΠΕ κατά τα έτη 2000-2016

Πηγή: ΣΕΠΕ, 2016

Τέλος, τα ποσοστά των εργαζομένων που αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσκολίες στη ζωή τους και δυσκολεύονται να συνδυάσουν την οικογενειακή και την επαγγελματική ζωή αλλά και να ανταποκριθούν στις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις αυξήθηκε σημαντικά κατά την περίοδο των μνημονίων σύμφωνα με τις έρευνες του Eurofound για την ποιότητα ζωής και την ισορροπία προσωπικής και επαγγελματικής ζωής (Πίνακας 1). Το 2016 το 50% των εργαζομένων απαντάει ότι είναι δύσκολο να ανταποκριθεί στις οικογενειακές του υποχρεώσεις εξαιτίας του χρόνου που αφιερώνει στην εργασία του και το 86% ότι δυσκολεύεται να ανταποκριθεί στις οικονομικές του υποχρεώσεις.

Πίνακας 1: Βαθμός ικανοποίησης των εργαζομένων στην Ελλάδα από την ποιότητα της ζωής τους και την ισορροπία προσωπικής και επαγγελματικής ζωής

Ισορροπία προσωπικής και επαγγελματικής ζωής			
Συμβαίνει τουλάχιστον μερικές φορές το μήνα	2007	2011	2016
Είναι δύσκολο για μένα να ανταποκριθώ στις οικογενειακές μου υποχρεώσεις εξαιτίας του χρόνου που αφιερώνω στην εργασία μου	46%	48%	50%
Έχω επιστρέψει από την εργασία μου πολύ κουρασμένος για να κάνω τις οικιακές εργασίες που πρέπει να γίνουν	73%	72%	67%
Έχω δυσκολευτεί να συγκεντρωθώ στη δουλειά μου λόγω των οικογενειακών μου υποχρεώσεων	20%	20%	28%
Ποιότητα ζωής			
Δυνατότητα ανταπόκρισης στις οικονομικές υποχρεώσεις με κάποια δυσκολία, δύσκολα και με μεγάλη δυσκολία	67%	86%	86%
Ικανοποίηση από τις συνθήκες διαβίωσης	6.6	6.2	6.3

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από τις έρευνες του Eurofound, 2007, 2011, 2017 Δουβλίνο

5. Συντάξεις

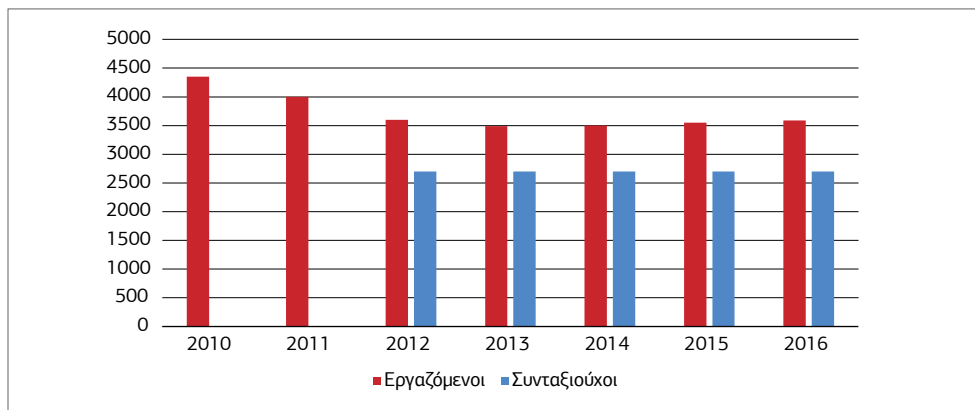
Στο δημόσιο συνταξιοδοτικό σύστημα οι νομοθετικές ρυθμίσεις που εξειδίκευσαν και εφάρμοσαν τις προβλέψεις των Μνημονίων θεσμοθέτησαν τη μείωση των ποσοστών αναπλήρωσης που από 80% το 2009 περιορίστηκε στο 42,5% το 2016 (Κουμαριανός, 2016), την αύξηση των εισφορών (με αύξηση των απαιτούμενων ετών ασφάλισης και των ποσοστών εισφοράς) και τις συνεχείς περικοπές (συνολικά 14) που είχαν ως αποτέλεσμα τη μείωση των συντάξεων κατά 40-50%.

Οι κυριότερες αλλαγές που επέβαλαν τα μνημόνια στο ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα αναφέρονται στην:

- Αλλαγή του τρόπου υπολογισμού των ποσοστών αναπλήρωσης
- Αύξηση του ποσοστού εισφοράς ως αναλογία στο ημερομίσθιο και παράλληλα με αλλαγή του τρόπου υπολογισμού της (κυρίως για τους αυτοαπασχολούμενους).
- Αύξηση απαιτούμενων ετών ασφάλισης (έως και 5 έτη για πολλές κατηγορίες ασφαλισμένων).
- Μειώσεις (14 διαδοχικές) στη μηνιαία σύνταξη από το 2011-2015 και κατάργηση δώρων Πάσχα, Χριστουγέννων
- Αύξηση εισφοράς ασφάλισης υγείας από 4% σε 6% για τους συνταξιούχους.
- Αύξηση έως και 4 έτη του ηλικιακού ορίου συνταξιοδότησης.
- Ενοποίηση των ταμείων κύριας ασφάλισης με τη θεσμοθέτηση του ΕΦΚΑ
- Ενοποίηση των ταμείων επικουρικής ασφάλισης με τη θεσμοθέτηση του Ενιαίου Ταμείου Επικουρικής Ασφάλισης (ΕΤΕΑΕΠ) και τη δυνατότητα μετατροπής των ταμείων επικουρικής ασφάλισης σε επαγγελματικά ταμεία
- Θεσμοθέτηση της βασικής «εθνικής» σύνταξης.
- Θεσμοθέτηση ανώτατου ορίου συνταξιοδοτικής δαπάνης μέχρι το 2005 στο 16% του ΑΕΠ («κόφτης»).
- Κατάργηση του ΕΚΑΣ

Αποτέλεσμα των παραπάνω αλλαγών είναι η πλήρης αναμόρφωση του συνταξιοδοτικού συστήματος, από ένα σύστημα ανταποδοτικού χαρακτήρα που θεμελιώνεται στην αλληλεγγύη των γενεών και τις προκαθορισμένες παροχές, σε ένα σύστημα νοπητής κεφαλαιοποίησης προκαθορισμένων εισφορών. Ωστόσο οι χρόνιες ανεπάρκειες και τα αδιέξοδα του συνταξιοδοτικού συστήματος, δεν βελτιώθηκαν. Τα μνημόνια οδήγησαν σε μεγάλη μείωση του αριθμού των εργαζομένων που αποτελούν τη βασική πηγή εσόδων για τις συντάξεις και ταυτόχρονα οδήγησαν σε αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων κατά 600.000 επιδεινώνοντας δραματικά όχι μόνο την ταμειακή αλλά και την δημογραφική βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος για τις επόμενες δεκαετίες (Διάγραμμα 37).

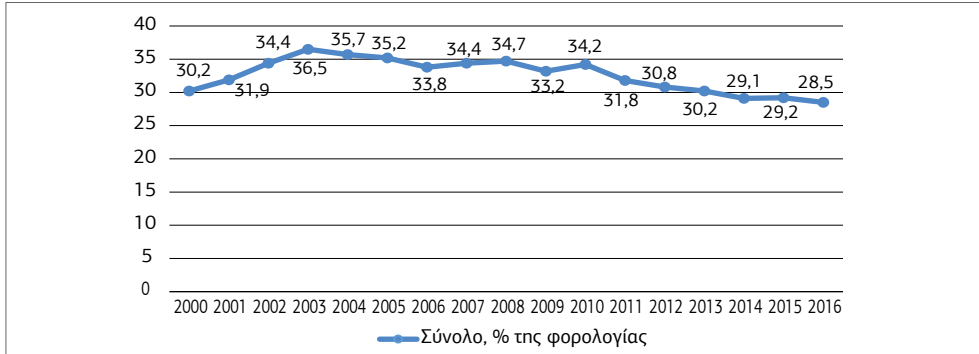
Διάγραμμα 37: Εξέλιξη αριθμού εργαζομένων και συνταξιούχων την περίοδο των μνημονίων σε χιλ.

Πηγή: EUROSTAT, 2017

Επιπλέον, ως αποτέλεσμα των μνημονίων:

- Οι περικοπές στην κοινωνική ασφάλιση την περίοδο 2010-2015 ανήλθαν σε 47 δις ευρώ ενώ οι Νόμοι 4387/2016 και 4472/2017, για την περίοδο 2016 έως 2019 αποσκοπούν να εξοικονομήσουν επιπλέον 18 δις ευρώ (Κουμαριανός, 2018).
- Τα έσοδα από ασφαλιστικές εισφορές στη μισθωτή εργασία μειώθηκαν από τα 11,42 δισεκατομμύρια του 2010 στα 5,08 δις το 2016, αλλά και ως αναλογία στους συνολική φορολόγηση (Διάγραμμα 38) παρά την αύξηση του ποσοστού εισφοράς, εξαιτίας της μείωσης των ημερομισθίων. Επιπλέον, οξύνθηκε ακόμα περισσότερο, το φαινόμενο αδυναμίας είσπραξης βεβαιωμένων εισφορών κοινωνικής ασφάλισης οι οποίες, ενώ το 2009 ήταν 11 δις ευρώ, κατά το 2016, και παρά τις προνομιακές ρυθμίσεις οφειλών, διαμορφώνονται στα 17,5 δις ευρώ και αγγίζουν τα 25 δις ευρώ αν προστεθούν τα πρόστιμα και οι προβλεπόμενες προσαυξήσεις, (Κουμαριανός, 2018).
- Το σύνολο εισφοροαποφυγής και εισφοροδιαφυγής εκτιμάται ετησίως σε 4 δις ευρώ (Κουμαριανός, 2018).

Διάγραμμα 38: Εισφορές κοινωνικής ασφάλισης ως ποσοστό (%) της συνολικής φορολόγησης 2000-2016 *

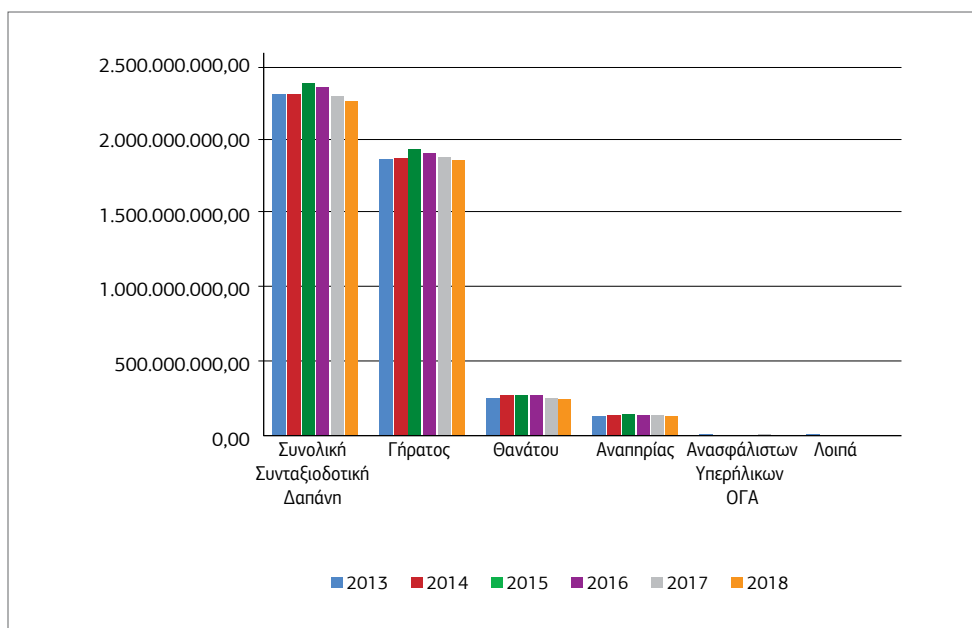
Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Επιπλέον, σύμφωνα με τις μακροοικονομικές και αναλογιστικές προβολές των Ρομπόλη-Μπέτση (Ρομπόλης-Μπέτσης, 2018) που στηρίζονται στα στοιχεία του συστήματος ΗΛΙΟΣ η εξέλιξη της συνταξιοδοτικής δαπάνης (κύριας και επικουρικής σύνταξης) από το 17,1% του ΑΕΠ το 2016 (30,2 δις ευρώ συνταξιοδοτικές δαπάνες και 176 δις ευρώ ΑΕΠ), στο 16% του ΑΕΠ το 2019 (31,8 δις ευρώ συνταξιοδοτικές δαπάνες και 198 δις ευρώ ΑΕΠ), προϋποθέτει μία μέση ετήσια αύξηση του ΑΕΠ κατά 4%. Αυτό σημαίνει ότι, σε περίπτωση που δεν επαληθευθεί η πρόβλεψη αυτή, θα λειτουργήσει ο «κόφτης» των δαπανών των συντάξεων. Έτσι, εκτιμάται ότι οι συνταξιοδοτικές δαπάνες (κύρια και επικουρική ασφάλιση) από 33 δις ευρώ το 2009, θα μειωθούν σε 27,1 δις ευρώ το 2021, οδηγώντας το επίπεδο της μέσης μηνιαίας κύριας σύνταξης σε 620 ευρώ (μικτά) και της μέσης μηνιαίας επικουρικής σύνταξης σε 150 ευρώ (μικτά).

- Η συνολική κρατική χρηματοδότηση (τριμερής χρηματοδότηση 4,5% του ΑΕΠ (8,9 δις ευρώ) και κρατική επιχορήγηση (κάλυψη ελλειμμάτων) 5,5% του ΑΕΠ (9,1 δις ευρώ) του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, που το 2015 ήταν 10% του ΑΕΠ (18 δις ευρώ), δεν θα υφίσταται μετά το 2019, δεδομένου ότι η κρατική χρηματοδότηση από το 2019 και μετά, θα περιορίζεται στην χρηματοδότηση της εθνικής σύνταξης (386 ευρώ με ασφάλιση 20 ετών και 346 ευρώ με ασφάλιση 15 ετών), η οποία θα ανέρχεται σε 7% του ΑΕΠ (13 δις ευρώ περίπου) (Ρομπόλης-Μπέτσης, 2018).
- Την περίοδο 2015-2016, η συνολική δημόσια συνταξιοδοτική δαπάνη μειώθηκε κατά 6,9% ενώ ο αριθμός των συνταξιούχων αυξήθηκε κατά 9,7% (Κουμαριανός, 2018). Μετά το 2014 η δημόσια συνταξιοδοτική δαπάνη μειώθηκε ακόμα περισσότερο τόσο συνολικά όσο και στις επιμέρους κατηγορίες συνταξιούχων (Διάγραμμα 39). Η αύξηση του αριθμού των νέων συνταξιούχων κατά 600.000 άτομα την περίοδο 2010-2015 και η μείωση των αποθεματικών των Ταμείων λόγω του PSI,

εξάντλησαν την «εξοικονόμηση» που επιτεύχθηκε από τις περικοπές των συντάξεων και μετατόπισαν την εκτιμώμενη βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης μόλις κατά δύο έτη (Ρομπόλης-Μπέτσης, 2018).

Διάγραμμα 39: Μηνιαίες Δαπάνες Συντάξεων την περίοδο του 2ου και 3ου Μηνιολογίου τον Ιούλιο κάθε έτους

Πηγή: Σύστημα ΗΛΙΟΣ, 2018

- Μείωση του ύψους της μηνιαίας σύνταξης για τους περισσότερους συνταξιούχους (με εξαίρεση τους χαμπλοσυνταξιούχους το ΟΓΑ όπου οι μειώσεις ήταν μικρότερες) από 40-50% ανάλογα με την κατηγορία συνταξιούχου.

Με τις συνεχείς παρεμβάσεις στο συνταξιοδοτικό σύστημα ενισχύεται σημαντικά το φαινόμενο της φτωχοποίησης της μεγάλης πλειοψηφίας των συνταξιούχων που συγκαταλέγονται στις πρώτες θέσεις του κινδύνου φτώχειας μετά από ένα εργάσιμο βίο συμβολής στην παραγωγή πλούτου στη χώρα.

6. Υγεία

Σύμφωνα με τα Μνημόνια Συνεννόησης, η δημόσια δαπάνη για την υγεία δεν θα πρέπει να ξεπερνά το 6% του ΑΕΠ και η δημόσια φαρμακευτική δαπάνη δεν θα πρέπει να ξεπερνά το 1% του ΑΕΠ. Με τη μείωση του ΑΕΠ κατά 26,1% από το 2009-2016 οι δαπάνες υγείας συρρικνώθηκαν δραματικά με αποτέλεσμα την απαξίωση του δημόσιου χαρακτήρα του συστήματος υγείας και την υποβάθμιση της επάρκειας και της ποιότητας των παρεχόμενων από αυτό υπηρεσιών. Οι συνολικές δαπάνες υγείας μέσα σε μια πενταετία μειώθηκαν κατά 31,8%, οι δημόσιες κατά 41,7% και οι ιδιωτικές κατά 12,8%. Η μείωση ήταν ιδιαίτερα αισθητή στην περίπτωση των δαπανών υγείας των κοινωνικοασφαλιστικών φορέων, οι οποίες περιορίστηκαν κατά 49,7%. Αντίθετα, σημειώθηκε αύξηση των δαπανών από άλλες πηγές όπως οι ΜΚΟ και η Εκκλησία κατά 257,4% αν και ο συνολικός τους όγκος είναι πολύ περιορισμένος (Οικονόμου, 2018). Όπως και στον τομέα των συντάξεων έτσι και στο τομέα της υγείας θεσμοθετήθηκε ένα σύνολο μέτρων οικονομικού και ρυθμιστικού χαρακτήρα που περιλαμβάνουν:

- Την ενοποίηση των ταμείων και οργανισμών ασφάλισης υγείας στον ΕΟΠΥΥ.
- Τη θεσμοθέτηση καταβολής 5 ευρώ για κάθε επίσκεψη σε κέντρα υγείας και εξωτερικά ιατρεία δημόσιων νοσοκομείων μέχρι το 2015.
- Την υποχρεωτική επέκταση της ολόημερης λειτουργίας των νοσοκομείων και την άμεση πληρωμή για επίσκεψη στα απογευματινά ιατρεία που κυμαίνεται από 24 έως 72 ευρώ.
- Την αύξηση της συμμετοχής των ασφαλισμένων στα φάρμακα από 0-10% ή και από 0-25% ανάλογα με το είδος του φαρμάκου και την κατηγορία του ασφαλισμένου. Σε πολλά φάρμακα η συμμετοχή αυξήθηκε από 0% σε 10% και σε κάποια άλλα από 0% σε 25%. Επιπλέον, τα εισοδηματικά κριτήρια, που θέτει η παρ. 2Α του α. 6 της ΚΥΑ Α3(γ)/ΓΠ/οικ.25132/4-4-2016, για την παροχή δωρεάν ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στους ανασφάλιστους και τους χρόνια πάσχοντες είναι πολύ αυστηρά (πχ. 2400 ευρώ ετήσιο εισόδημα για μεμονωμένο άτομο και 4.800 ευρώ για οικογένεια με 2 παιδιά).
- Την αύξηση συμμετοχής κατά 25% στις δαπάνες για αναλώσιμο υγειονομικό υλικό, προϊόντα ειδικής διατροφής, νοσηλεία σε χώρες εκτός ΕΕ, προθέσεις και βοηθητικά θεραπευτικά μέσα, ορθοπεδικά είδη, αναπνευστικές συσκευές.
- Την πληρωμή 1 ευρώ για κάθε συνταγή που έχει εκδοθεί από δημόσιες μονάδες υγείας.
- Την πρόσθετη χρέωση των ασφαλισμένων για τη χρησιμοποίηση της υπηρεσίας των τηλεφωνικών ραντεβού, μιας και αυτή έχει εκχωρηθεί σε ιδιωτικές εταιρίες κινητής τηλεφωνίας, η οποία κυμαίνεται από 0,95 έως 1,65 ευρώ ανά τηλεφώνημα.

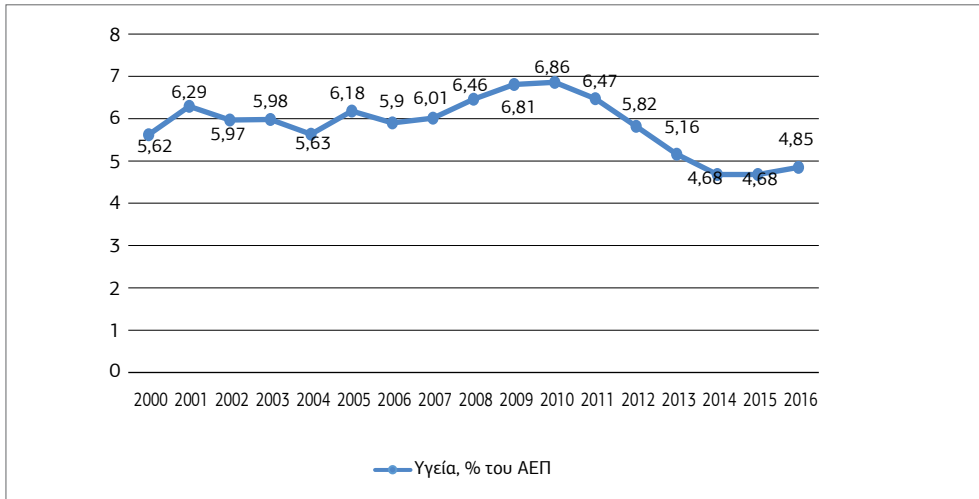
- Την διαφοροποίηση της ασφαλιστικής από την εμπορική τιμή των φαρμάκων και την κάλυψη της διαφοράς από τον ασφαλισμένο.
- Τις οριζόντιες περικοπές των λειτουργικών δαπανών των δημόσιων νοσοκομείων κατά 54 % μεταξύ 2009 (2,8 δις ευρώ) και 2016 (1,3 δις ευρώ).
- Τη μείωση της κρατικής επιχορήγησης του Εθνικού Οργανισμού Παροχής Υπηρεσιών Υγείας (ΕΟΠΥΥ) από το 0,6% του ΑΕΠ που είχε αρχικά προβλεφθεί κατά την ίδρυσή του στο 0,4%.
- Τον περιορισμό των δικαιολογούμενων θεραπειών όπως φυσικοθεραπειών, λογοθεραπειών, εργοθεραπειών, αεροθεραπειών, λουτροθεραπειών και την αύξηση από κάθε 2 σε 4 έτη της δυνατότητας ανανέωσης γυαλιών οράσεως.
- Τη μείωση του διοικητικού προσωπικού του ΕΟΠΥΥ κατά τουλάχιστον 50%, σε σχέση με αυτό που είχαν τα τέσσερα βασικά συγχωνευθέντα ταμεία (ΙΚΑ, ΟΓΑ, ΟΑΕΕ, ΟΠΑΔ), και των συμβαλλομένων γιατρών κατά 25%.

Επιπλέον θεσμοθετήθηκαν μέτρα εξορθολογισμού που ενισχύουν την εποπτεία, την παρακολούθηση και τον έλεγχο στην εξέλιξη των δαπανών υγείας όπως είναι:

- Η ηλεκτρονική καταχώρηση και εκτέλεσης ιατρικών συνταγών και παραπεμπτικών ιατρικών εξετάσεων.
- Η κατάρτιση θετικής και αρνητικής λίστας φαρμάκων
- Ο προγραμματισμός των προμηθειών σε περιφερειακό επίπεδο και
- Τα κλειστά ενοποιημένα νοσήλια (ΚΕΝ).

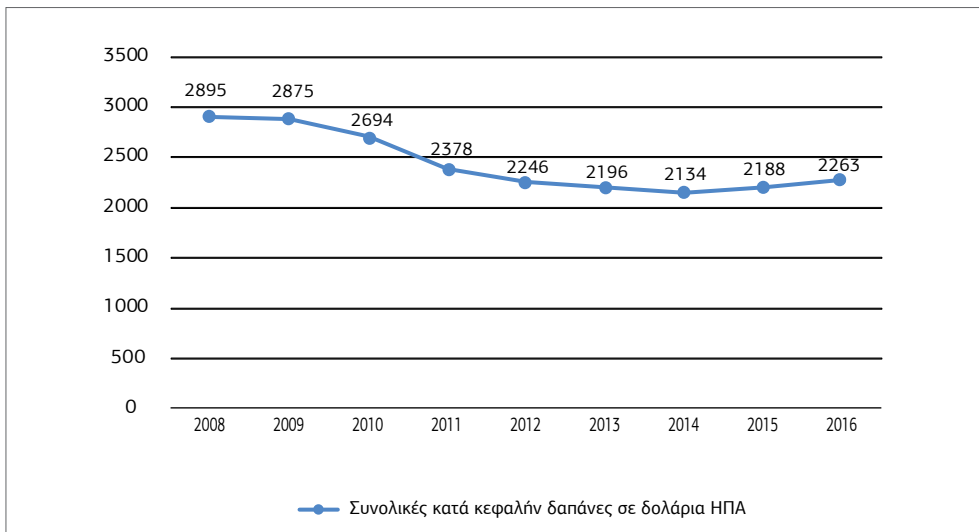
Αυτά τα μέτρα, όμως, δεν μπόρεσαν να αντισταθμίσουν τις αρνητικές επιπτώσεις των περικοπών και της αύξησης της επιβάρυνσης των πολιτών για την κάλυψη των αναγκών τους σε υπηρεσίες υγείας. Οι ετήσιες δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης για την υγεία από 6,86% του ΑΕΠ το 2010 μειώθηκαν στο 4,6% του ΑΕΠ το 2014 και παραμένουν στο 4,86% του ΑΕΠ το 2016(Διάγραμμα 40). Επιπλέον, οι ετήσιες κατά κεφαλή δαπάνες υγείας από 2.870 δολάρια ΗΠΑ που ήταν το 2009, μειώθηκαν σε 2.690 δολάρια το 2010 και 2.130 δολάρια το 2014 ενώ το 2016 παραμένουν στα 2.260 δολάρια (Διάγραμμα 41).

Διάγραμμα 40: Δαπάνες υγείας της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ 2000-2016 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Διάγραμμα 41: Συνολικές κατά κεφαλή ετήσιες δαπάνες υγείας σε δολάρια ΗΠΑ 2008-2016 (απόδοση στα ελληνικά από τους συγγραφείς) *

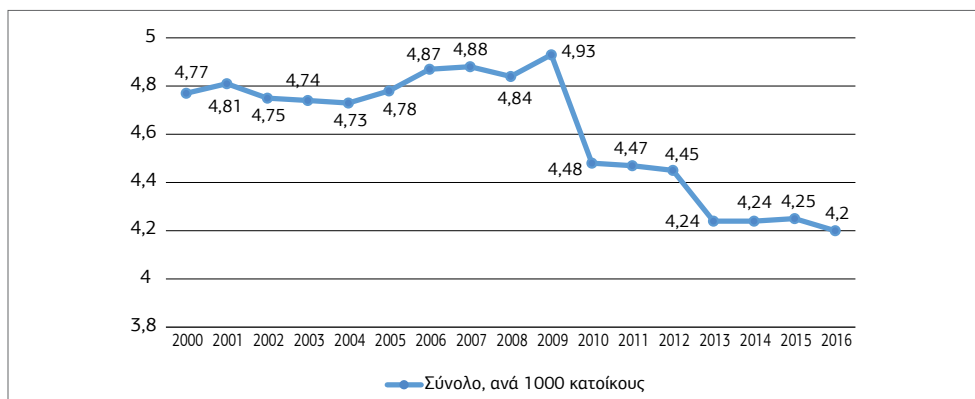

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Επίσης:

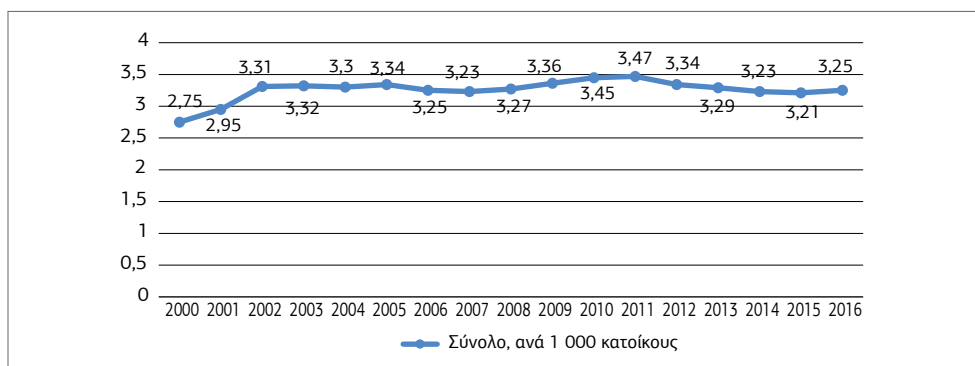
- Ο αριθμός των κλινών στις μονάδες υγείας μειώθηκε από 54.704 το 2009 σε 45.945 το 2015 (μείωση 16%) και αφορούσε κυρίως στις κλίνες στα δημόσια νοσοκομεία οι οποίες μειώθηκαν από 38.115 σε 29.879 (Οικονόμου 2018)(Διάγραμμα 42). Ανάλογη ήταν η μείωση στο νοσηλευτικό και ιατρικό προσωπικό του δημόσιου συστήματος υγείας. Ποιο συγκεκριμένα, ενώ τα κέντρα υγείας από 203 έγιναν 204 το 2016, οι κλίνες των δημόσιων νοσοκομείων από 1035 μειώθηκαν σε 928 το αντίστοιχο χρονικό διάστημα και οι γιατροί από 2283 το 2011 μειώθηκαν στους 1624 το 2016 (Διαγράμματα 43 και 44).

Διάγραμμα 42: Συνολικός αριθμός νοσοκομειακών κλινών ανά 1000 κατοίκους 2000-2016 *

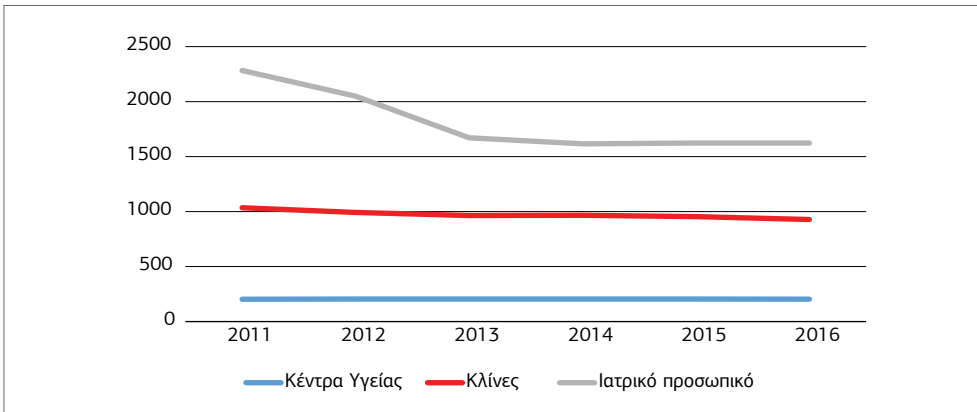
Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Διάγραμμα 43: Συνολικός αριθμός νοσηλευτριών/ων ανά 1000 κατοίκους 2000-2016 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

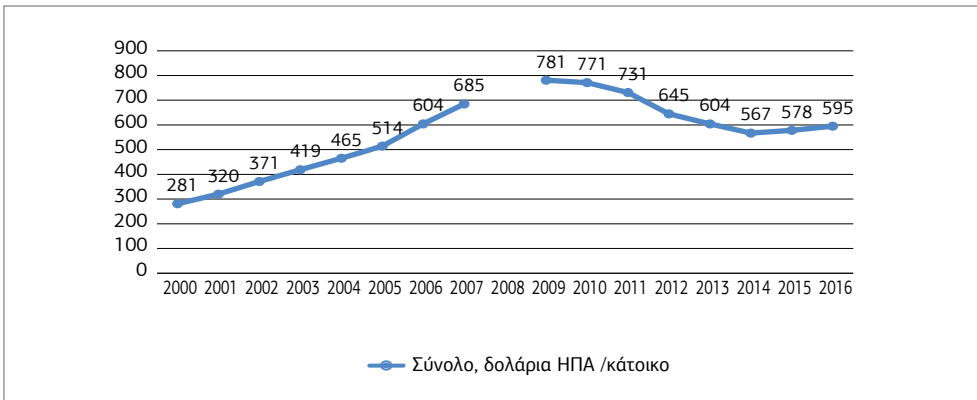
Διάγραμμα 44: Αριθμός κέντρων υγείας, κλινών και ιατρικού προσωπικού 2011-2016

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2017

- Η μεσοσταθμική αύξηση της συμμετοχής των ασφαλισμένων στην αγορά των φαρμάκων εκτινάχθηκε από 9% το 2009 σε 30% το 2016 (Οικονόμου, 2018) (Διάγραμμα 45).

Διάγραμμα 45: Κατά κεφαλή ετήσια συνολική φαρμακευτική δαπάνη σε δολάρια ΗΠΑ 2000-2016 *

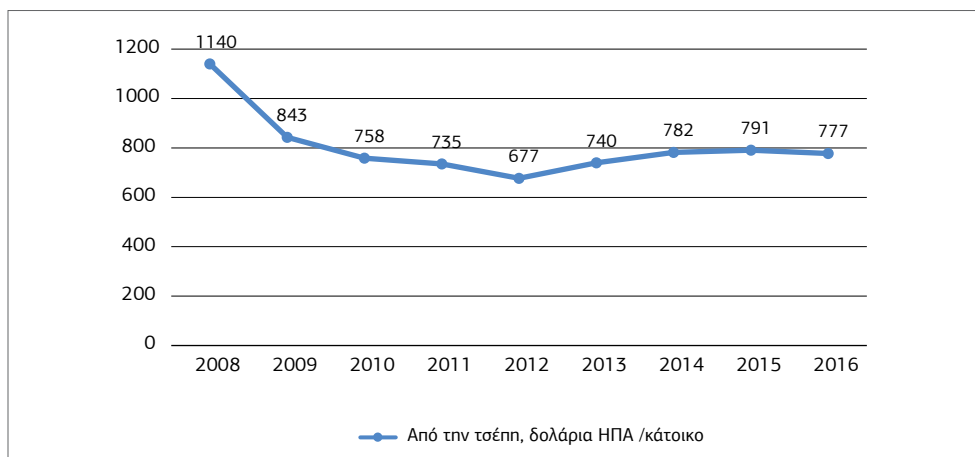
Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

- Ο αριθμός των ανασφάλιστων εκτινάχθηκε στο 23% του πληθυσμού ή 2.500.000 άτομα μετά το 2012 και μέχρι το 2016 που θεσμοθετήθηκε η δυνατότητα πρόσβασης των ανασφάλιστων στις υπηρεσίες υγείας χωρίς εισοδηματικά κριτήρια.
- Το 40% των μονάδων ΠΕΔΥ έχουν κλείσει ή υπολειπονται λόγω ανεπαρκούς στελέχωσης.

- Τα ληξιπρόθεσμα χρέη του ΕΟΠΥΥ άγγιξαν τα 1,8ς δις ευρώ το 2016 και παραμένουν σε αντίστοιχα υψηλά επίπεδα μέχρι σήμερα.
- Η αύξηση του πληθυσμού που δήλωσε ότι ανάγκες για ιατρικές εξετάσεις ή θεραπείες δεν ικανοποιήθηκαν λόγω περιορισμένων οικονομικών δυνατοτήτων, μεγάλων λιστών αναμονής, έλλειψης χρόνου και μεγάλης απόστασης από τις υπηρεσίες υγείας, όταν το 2010 από 5,5% το 2010 αυξήθηκε σε 9% το 2013. Επιπλέον το 2015 αυξήθηκε ακόμα περισσότερο και ανήλθε σε 12,3% στο δεύτερο υψηλότερο αντίστοιχο ποσοστό στην ΕΕ μετά την Εσθονία (12,7%) (Eurostat, 2018, Οικονόμου, 2018).
- Η διείσδυση των αντίγραφων φαρμάκων παραμένει χαμηλή (32,4% του όγκου των φαρμακευτικών προϊόντων αντί του στόχου που είναι 60%) ενώ υπάρχει αδυναμία ελέγχου της κατανάλωσης φαρμάκων. Και τούτο διότι μεταξύ 2009-2015 η κατανάλωση φαρμάκων αν και μειώθηκε σε αξία κατά 32,5% (από 8,3 σε 5,6 δις ευρώ - πολιτικές μείωσης τιμών), η μείωση σε συσκευασίες ήταν μόνο 10,8% (από 562,8 εκατ. σε 501,9 εκατ.) (ΣΦΕΕ, 2017, Οικονόμου, 2018).

Εξαιτίας της γενικής υποβάθμισης των υπηρεσιών που προσφέρει το δημόσιο σύστημα υγείας οι πολίτες αναγκάζονται να πληρώνουν όλο και περισσότερη αναλογία του εισοδήματός τους για την κάλυψη των αναγκών τους σε υπηρεσίες υγείας ώστε όχι μόνο να επιβαρύνονται δυσανάλογα προς την οικονομική τους δυνατότητα, αλλά να συντηρούν και να αναπαράγουν τα φαινόμενα διαφθοράς στον τομέα της υγείας μέσω άτυπων συναλλαγών με τους συμβεβλημένους με τον ΕΟΠΥΥ παρόχους υγείας (Διάγραμμα 46).

Διάγραμμα 46: Ετήσιες ατομικές ιδιωτικές (Out-of-Pocket) δαπάνες υγείας σε δολάρια ΗΠΑ 2008-2016 *

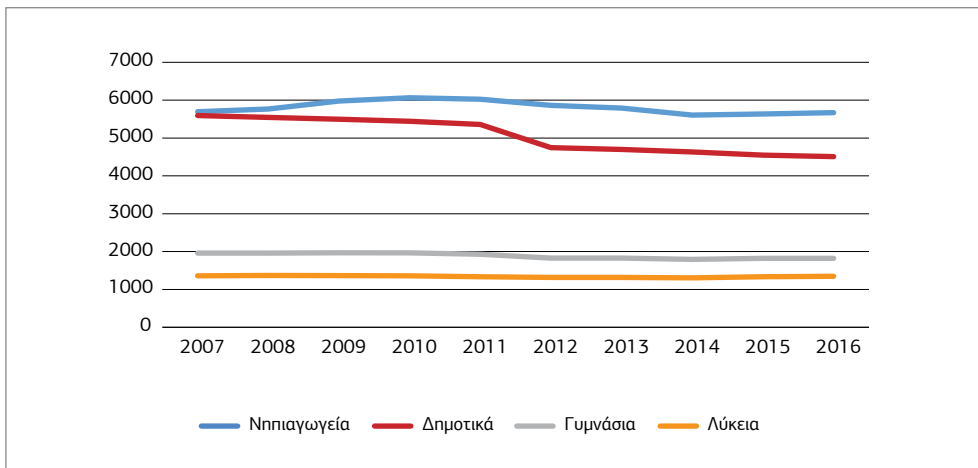
Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Όπως δείχνει το παραπάνω διάγραμμα (46) ενώ τα δύο πρώτα χρόνια των μνημονίων οι πολίτες μείωσαν τις ιδιωτικές δαπάνες υγείας, στη συνέχεια αυτές αυξήθηκαν και είναι υψηλότερες επανακάμπτοντας στα επίπεδα που ήταν πριν την επιβολή των μνημονίων.

7. Εκπαίδευση

Στον τομέα της εκπαίδευσης οι δεσμεύσεις των μνημονίων για μείωση των δημόσιων δαπανών εκφράστηκαν κυρίως με τη μείωση των εκπαιδευτικών μονάδων. Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και τα Γυμνάσια αυτό εκφράστηκε κυρίως με την παύση λειτουργίας ολιγομελών σχολείων σε απομακρυσμένα χωριά και τη συγχώνευση τους με άλλα σχολεία στις πόλεις. Η μείωση των σχολικών μονάδων ήταν μεγαλύτερη στα Δημοτικά και τα νηπιαγωγεία και δευτερευόντως στα Γυμνάσια και τα Λύκεια. Κατά το διάστημα 2010-2014 τα νηπιαγωγεία μειώθηκαν από 6.064 σε 5.606, τα δημοτικά σχολεία από 5.440 σε 4.633, τα Γυμνάσια από 1.965 σε 1.794 και τα Λύκεια (κυρίως ΕΠΑΛ) από 1.361 σε 1.305 (Διάγραμμα 47). Στα ΑΕΙ και τα ΤΕΙ η αναδιάρθρωση επιτεύχθηκε με τις συγχωνεύσεις τμημάτων του προγράμματος (ΑΘΗΝΑ) και τη συρρίκνωση μεγάλου αριθμού τμημάτων των ΤΕΙ. Μετά το 2015 παρατηρείται σταδιακή σταθεροποίηση ή και μικρή αριθμητική αύξηση των σχολικών μονάδων κυρίως στα νηπιαγωγεία και τα Λύκεια.

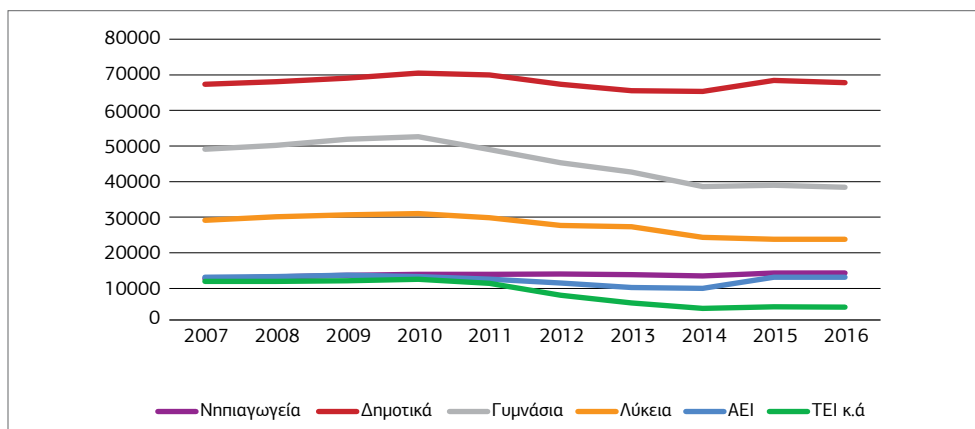
Διάγραμμα 47: Εξέλιξη αριθμού εκπαιδευτικών μονάδων πριν και κατά τα μνημόνια

Πηγή: Δική μας επεξεργασία στοιχείων από ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Αποτέλεσμα των παραπάνω συγχωνεύσεων και εκπαιδευτικών μονάδων ήταν η μείωση του διδακτικού προσωπικού σε όλες της βαθμίδες της δημόσιας εκπαίδευσης και κυρίως στα ΤΕΙ, τα Γυμνάσια και τα Πανεπιστήμια. Κατά το διάστημα 2010-2014 το διδακτικό προσωπικό των νηπιαγωγείων μειώθηκε από 13.931 άτομα σε 13.511, στα δημοτικά σχολεία από 70.479 σε 65.329 άτομα, στα γυμνάσια από 52.605 άτομα σε 38.655 και στα Λύκεια από 31.018 σε 34.345 άτομα. Αντίστοιχα το προσωπικό των ΑΕΙ μειώθηκε από 13.299 άτομα το 2010 σε 10.009 το 2014 και στα ΤΕΙ από 12.558 σε 4.385 άτομα. Η παραπάνω τάση μείωσης του προσωπικού εκπαίδευσης σταμάτησε το 2015 κι ακολούθησε ανοδική πορεία στη συνέχεια. Η αυξητική τάση στο προσωπικό εκπαίδευσης κατά τη διετία 2015-2016 είναι μεγαλύτερη στα Δημοτικά και τα ΑΕΙ συγκριτικά με τις άλλες βαθμίδες εκπαίδευσης (Διάγραμμα 48).

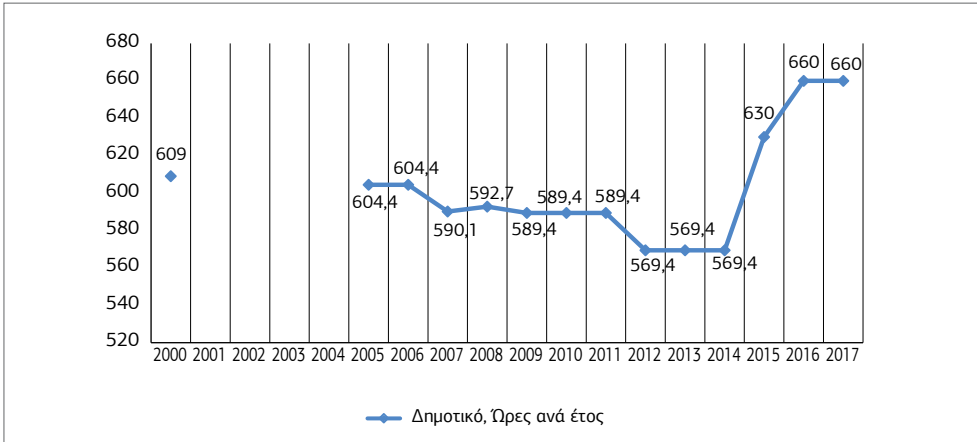
Διάγραμμα 48: Εξέλιξη διδακτικού προσωπικού στις διαφορετικές βαθμίδες εκπαίδευσης

Πηγή: Δική μας επεξεργασία στοιχείων από ΕΛΣΤΑΤ, 2018

Η στρατηγική που επιλέχθηκε για να περιοριστούν οι αρνητικές επιπτώσεις από τις καταργήσεις εκπαιδευτικών δομών και τη μείωση του διδακτικού προσωπικού ήταν αυτή της αύξησης των ωρών διδασκαλίας και οι συμβάσεις συγκεκριμένου έργου με τη χρηματοδοτική συνδρομή του ΕΣΠΑ. Έτσι, σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ οι ώρες διδασκαλίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση ήταν 589,4 το 2010, 549,4 του 2012 και 569,4 το 2013 και το 2014 ενώ από το 2015 κι έπειτα ανέβηκαν στις 640 (Διάγραμμα 49).

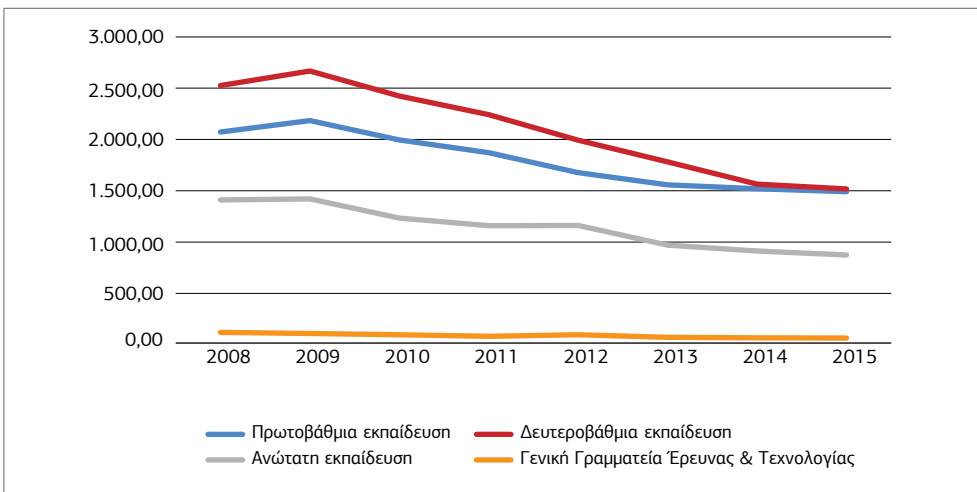
Διάγραμμα 49: Ετήσιες ώρες διδασκαλίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση 2000-2017 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω αναδιρθρώσεων η χρηματοδότηση της εκπαίδευσης από τον κρατικό προϋπολογισμό συρρικνώθηκε σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης αλλά και στην έρευνα (Διάγραμμα 50). Συνολικά η ετήσια χρηματοδότηση της δημόσιας εκπαίδευσης από 7,75 δις ευρώ που ήταν το 2010 μειώθηκε στα 5,45 δις ευρώ το 2016 και τα 5,65 δις ευρώ το 2017 (ΚΑΝΕΠ/ΙΝΕΓΣΕΕ, 2018).

Διάγραμμα 50: Κατανομή πραγματοποιηθεισών δαπανών (σε εκ. ευρώ) του Τακτικού Προϋπολογισμού του ΥΠΕΘ

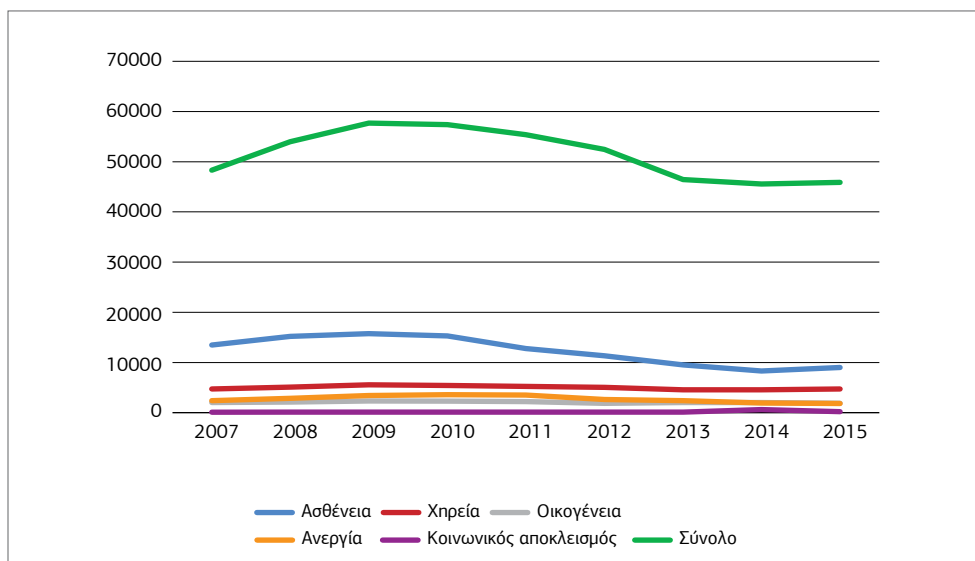
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ, 2018

8. Κοινωνική υποστήριξη-Φροντίδα-Πρόνοια

Οι προνοιακές παροχές, υπολειμματικές και ανεπαρκείς όπως ήταν σε όλη τη νεότερη περίοδο της του νεοελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, κατά την περίοδο των Μνημονίων αναδιαρθρώθηκαν και ενισχύθηκαν θεσμικά και χρηματοδοτικά αλλά ταυτόχρονα ενισχύθηκαν τα κριτήρια πόρων διαβίωσης και οι απαιτήσεις συμπεριφοράς (αιρεσιμότητες) από την πλευρά των ωφελουμένων (Διάγραμμα 51). Πιο συγκεκριμένα:

- Τα οικογενειακά επιδόματα ενοποιήθηκαν με την θεσμοθέτηση ενός ενιαίου επιδόματος στήριξης τέκνων που κυμαίνεται από 13-40 ευρώ το μήνα ανά παιδί και αντικατέστησε, το επίδομα τρίτου παιδιού, την ισόβια σύνταξη πολύτεκνης μητέρας, την εφάπαξ παροχή 2.000 ευρώ για τη γέννηση κάθε παιδιού πέραν του τρίτου, και την προσαύξηση αφορολογήτου ορίου λόγω παιδιών που καταργήθηκαν.
- Η ειδική στήριξη των τρίτεκνων και πολυτέκνων μειώθηκε στα 42 ευρώ το μήνα (500 ευρώ περίπου σε ετήσια βάση).
- Οι οικογενειακές παροχές έπαψαν να έχουν καθολικό χαρακτήρα και θεσμοθετήθηκαν αυστηρά εισοδηματικά κριτήρια για τη χορήγηση τους με ανώτατο ετήσιο πλαφόν οικογενειακού εισοδήματος τις 30.000 ευρώ για τους τρίτεκνους και τις 45.000 ευρώ για τους πολύτεκνους.

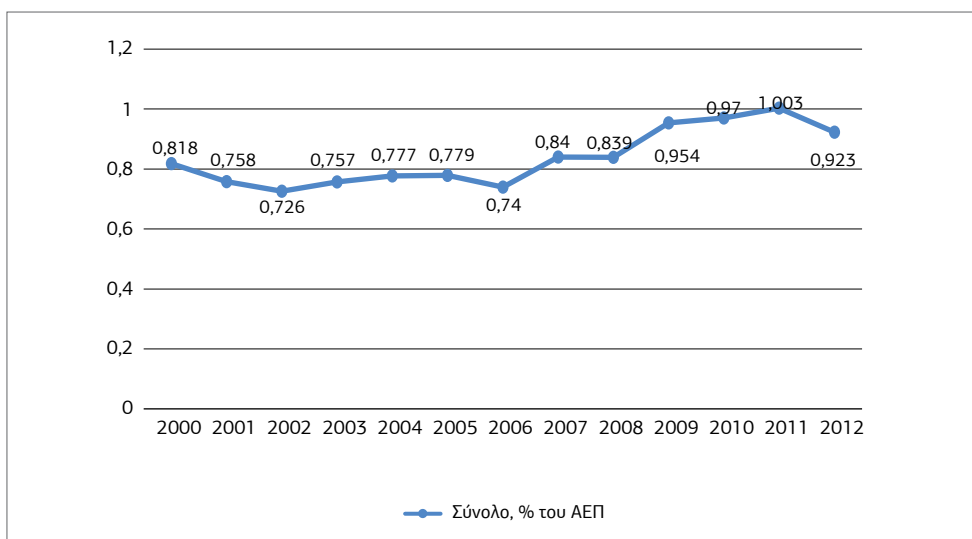
Διάγραμμα 51: Δαπάνες κοινωνικής προστασίας σε εκ. ευρώ στην Ελλάδα των μνημονίων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2016

Συνολικά οι δημόσιες δαπάνες για τα οικογενειακά επιδόματα μειώθηκαν σημαντικά τα πρώτα χρόνια των μνημονίων και σε απόλυτους και σε σχετικούς όρους παρά τη μεγάλη συρρίκνωση του ΑΕΠ (Διάγραμμα 52) ενώ η ονομαστική αύξηση της χρηματοδότησής τους μετά το 2015 κατά 400 εκ. ευρώ περίπου, δεν αντιστάθμισε τις απώλειες των προηγούμενων ετών.

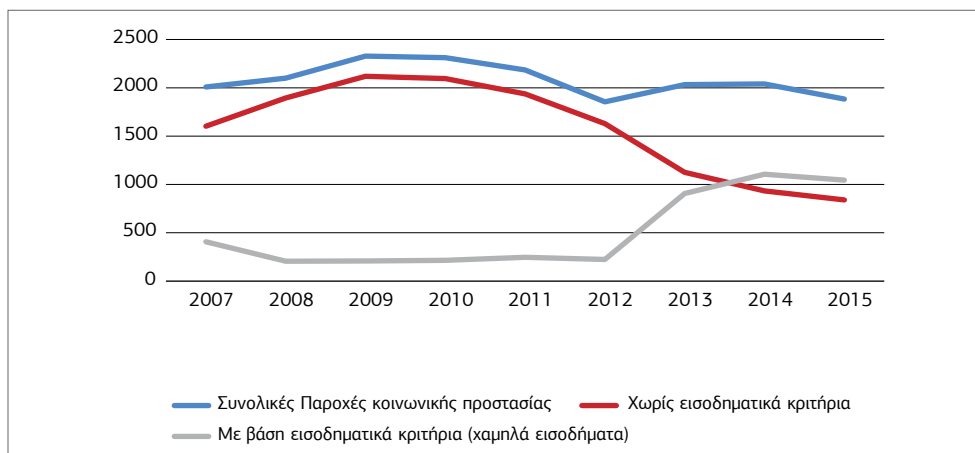
Διάγραμμα 52: Δημόσιες δαπάνες για οικογενειακά επιδόματα ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ 2000-2017 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Επιπρόσθετα η μείωση αφορούσε κυρίως στις δαπάνες χωρίς εισοδηματικά κριτήρια ενώ οι δαπάνες με εισοδηματικά κριτήρια αυξήθηκαν χωρίς όμως να αντισταθμίσουν τη μείωση των συνολικών δαπανών σε οικογενειακό επίπεδο (Διάγραμμα 53).

Διάγραμμα 53: Παροχές κοινωνικής προστασίας για την οικογένεια στην περίοδο των μνημονίων σε εκ. ευρώ

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2018

- Θεσμοθετήθηκαν τα Κέντρα Κοινότητας (Ν.4368/2016 (ΦΕΚ 21 τ.Α), ως υπηρεσίες μιας στάσης για τους φτωχούς, τους ευάλωτους και τους κοινωνικά αποκλεισμένους με σκοπό τη διευκόλυνσή της πρόσβασής τους στις κοινωνικές υπηρεσίες αλλά και τη λήψη των θεσπισμένων επιδομάτων προνοιακού χαρακτήρα.
- Παρέχεται η «κάρτα αλληλεγγύης» σε 300.000 ωφελούμενους του προγράμματος αντιμετώπισης της ανθρωπιστικής κρίσης.
- Καθιερώθηκε η κάρτα σίτισης για περίπου 300.000 δικαιούχους και το Κοινωνικό τιμολόγιο παρόχων ηλεκτρικής ενέργειας, ύδρευσης, δήμων και δημοτικών επιχειρήσεων.
- Θεσμοθετήθηκε το πρόγραμμα παροχής σχολικών γευμάτων που σταδιακά επεκτάθηκε και παρέχεται από το 2017 σε 200.000 από τις περίπου 600.000 μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.
- Παράλληλα αυξήθηκε ο ετήσιος προϋπολογισμός των οικογενειακών επιδομάτων κατά 40% (από τα 650 (2017) στα 910 (2018) εκ. ευρώ), μέσω της εξοικονόμησης πόρων από την κατάργηση μιας σειράς άλλων κοινωνικών παροχών και επιδομάτων και κυρίως του ΕΚΑΣ.
- Επίσης, ένα νέο και αρκετά προβαλλόμενο ως θετικό μέτρο κοινωνικής προστασίας κατά την περίοδο των μνημονίων είναι το Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης (ΚΕΑ). Μετά την πιλοτική εφαρμογή του σε 14 δήμους το 2014 και τη σταδιακή επέκταση σε 30 δήμους το 2016 το ΚΕΑ καθιερώθηκε ως το βασικό γενικό πρόγραμμα ελάχισης κοινωνικής προστασίας ώστε να εφαρμόζεται σε όλη την ελληνική επικράτεια

από το 2017. Η δημόσια επιδότηση του ΚΕΑ διαφοροποιείται ανάλογα με τους πόρους διαβίωσης και την οικογενειακή κατάσταση έτσι ώστε να διασφαλίζεται ένα μηνιαίο εγγυημένο ποσό για κάθε νοικοκυριό, ανάλογα με τον αριθμό και την ηλικία των μελών του. Το εγγυημένο ποσό ορίζεται (α) για μονοπρόσωπο νοικοκυριό σε 200 ευρώ ανά μήνα, (β) για κάθε επιπλέον ενήλικο μέλος του νοικοκυριού προσαύξηση του εγγυημένου ποσού κατά 100 ευρώ ανά μήνα και (γ) για κάθε ανήλικο μέλος του νοικοκυριού προσαύξηση του εγγυημένου ποσού κατά 50 ευρώ ανά μήνα και με τη μηνιαία επιδότηση του ΚΕΑ να μην υπερβαίνει τα 900 ευρώ.

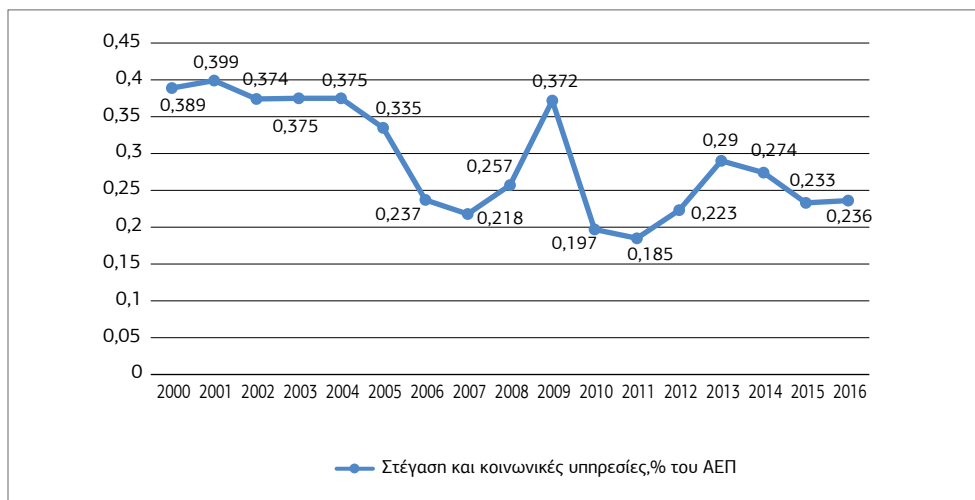
- Επιπλέον μετά το 2015 θεσμοθετήθηκε η διασφάλιση της πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες και αγαθά, όπως, δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ανασφαλιστών, η παραπομπή και ένταξη σε δομές και υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας και υποστήριξης για τους απόρους, τους αστέγους και τους κοινωνικά αποκλεισμένους, το επίδομα ενοικίου για περίπου 30.000 ενοικιαστές. Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Ν. 4320/2015, χορηγείται επίδομα ενοικίου κατ' ανώτατο όριο σε 30.000 άτομα και σε οικογένειες που διαβιούν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας και δεν έχουν δυνατότητα στέγασης σε ιδιόκτητο ακίνητο στον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους. Το επίδομα ενοικίου υπολογιζόταν στο ύψος των εβδομήντα ευρώ ανά άτομο και σε αυτό των 220 ευρώ για πολυμελή οικογένεια και έχει ετήσια διάρκεια με προοπτικές ανανέωσης. Η διάρκεια χορήγησης του επιδόματος αφορούσε όλο το 2015 και υπήρχε, υπό προϋποθέσεις, η δυνατότητα ανανέωσης του και για το 2016.
- Στο πλαίσιο του προγράμματος «Εναρμόνισης του Οικογενειακού και Εργασιακού Βίου» που ξεκίνησε το 2011 με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση επιδιώκεται - και με τη συμβολή εθνικών πόρων - η επέκταση της πρόσβασης με κουπόνι (voucher) των παιδιών 2-5 ετών για οικογένειες με χαμηλό εισόδημα σε βρεφονηπιακούς σταθμούς. Τη σχολική χρονιά 2017-18 εντάχθηκαν στους βρεφονηπιακούς σταθμούς 92.231 παιδιά, ενώ περίπου 40.000 δεν μπόρεσαν να ενταχθούν λόγω έλλειψης των αναγκαίων δομών. Από τον συνολικό προϋπολογισμό των 205 εκατ. ευρώ, η εθνική συμμετοχή ανήλθε σε 133.112.745 ευρώ και περίπου 72 εκατ. ευρώ διατέθηκαν από το ΕΣΠΑ (Φερώνας, 2018).
- Το «Πρόγραμμα Βοήθεια στο Σπίτι» χρηματοδοτείται πλέον από εθνικούς πόρους, δεν έχει μόνιμο χαρακτήρα, αλλά ανανεώνεται σε ετήσια βάση ανάλογα με τις δυνατότητες χρηματοδότησης.
- Με τη συνδρομή του Ταμείου Ευρωπαϊκής Βοήθειας προς τους Απόρους (TEBA) διανέμονται τρόφιμα και βασικά υλικά αγαθά με εισοδηματικά και περιουσιακά κριτήρια, πρόγραμμα που υλοποιείται στο σύνολο της χώρας μέσω Κοινωνικών Συμπράξεων στο πλαίσιο του ΕΠ Επισιτιστικής και Βασικής Υλικής Συνδρομής και ολοκληρώνεται το 2020).

- Ειδικά για τους αστέγους εφαρμόστηκε το πρόγραμμα «Στέγαση και Επανάταξη» (Ν. 4254/2014 (ΦΕΚ 85 τ. Α') που στόχευε στην παροχή υπηρεσιών αυτόνομης στέγασης, κοινωνικής στήριξης και εργασιακής επανάταξης αστέγων διάρκειας 12 μηνών για 1269 αστέγους που το 2016 μετατράπηκε στο πρόγραμμα «ΣΤΕ-ΓΑΣΗ-ΕΡΓΑΣΙΑ» που εφαρμόζεται στους δήμους με πληθυσμό άνω των 100.000 κατοίκων (Ν.1445/2016).

Όλα τα παραπάνω μέτρα συνιστούν ένα μείγμα ανακούφισης από την ακραία ένδεια όμως και όταν λειτουργούν σωρευτικά δεν επιτρέπουν την έξοδο των ωφελουμένων από την κατάσταση της ακραίας φτώχειας αφού ακολουθούν αυστηρά εισοδηματικά και περιουσιακά κριτήρια. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση του ΚΕΑ, αφού το εγγυημένο ποσό κατά άτομο (200 ευρώ μηνιαίως) υπολείπεται του 40% του διάμεσου εθνικού εισοδήματος (250 ευρώ).

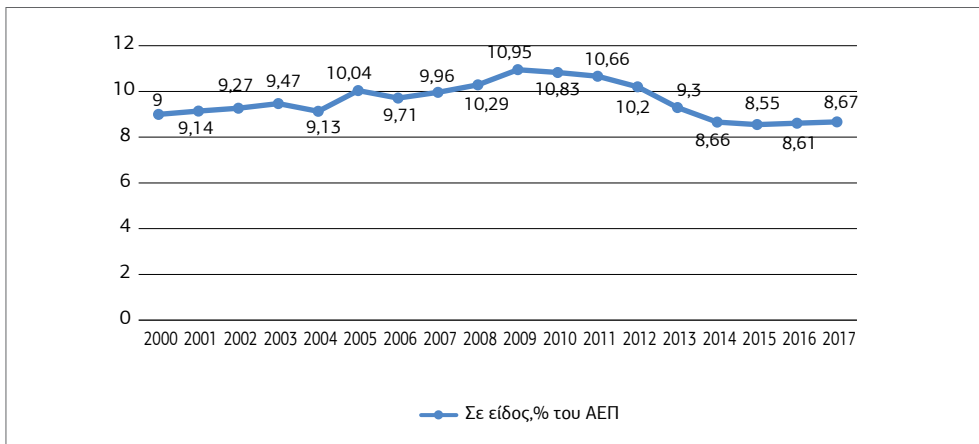
Συνολικά κατά τη διάρκεια των μνημονίων αναδιαρθρώθηκαν οι προνοιακές παροχές και μετά το 2016 αυξήθηκαν οι δημόσιες δαπάνες για κάποιες από αυτές, χωρίς όμως να αντισταθμίσουν τις απώλειες που σημειώθηκαν κατά τα πρώτα μνημονιακά χρόνια (Διαγράμματα 54 και 55).

Διάγραμμα 54: Δαπάνες της γενικής κυβέρνησης για κατοικία και δομές υποστήριξης στο τοπικό επίπεδο ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ 2000-2016 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

Διάγραμμα 55: Δαπάνες για συνολικές κοινωνικές παροχές προς τα νοικοκυριά σε είδος ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ 2000-2017 *

Πηγή: ΟΟΣΑ, 2018

* (απόδοση στα ελληνικά από τους συγγραφείς)

Γενικά Συμπεράσματα

Τα μνημόνια που επιβλήθηκαν στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, ως εργαλεία αντιμετώπισης και διαχείρισης της κρίσης, είχαν καταστροφικές επιπτώσεις για το κοινωνικό σώμα με πρωτοφανείς διαστάσεις σε συνθήκες ειρήνης αφήνοντας ανεξίτηλα σημάδια και ανοιχτά τα αδιέξοδα και μετά από το τέλος των μνημονίων. Το επίπεδο διαβίωσης επιδεινώθηκε δραματικά και ο κίνδυνος φτώχειας αγγίζει σχεδόν το μισό πληθυσμό της χώρας με βάση τους όρους διαβίωσης που ίσχυαν πριν από την κρίση. Οι δημόσιες επενδύσεις και η κατανάλωση περιορίστηκαν κατά 40% περίπου και οι δημόσιες υποδομές απαξιώθηκαν. Οι δημόσιες υπηρεσίες αποψιλώθηκαν από το ανθρώπινο δυναμικό το οποίο μειώθηκε κατά 22% με αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα και την επάρκειά τους για την κάλυψη των αναγκών ιδιαίτερα μάλιστα στους τομείς της υγείας και της εκπαίδευσης που αποτελούν τους βασικούς πυλώνες του κοινωνικού κράτους.

Η ανεργία ανήλθε στο 28%, ποσοστά ρεκόρ για τα μεταπολεμικά δεδομένα καταγράφοντας τον υψηλότερο δείκτη στον ευρωπαϊκό χώρο που διατηρείται σταθερά παρά τη μείωση που έχει παρουσιάσει κατά τα τελευταία χρόνια. Η απασχόληση συρρικνώθηκε σημαντικά από το 60% στο 52% με την απώλεια περίπου 1 εκ. θέσεων εργασίας και περί τις 270 χιλιάδες επιχειρήσεις να οδηγούνται σε παύση της λειτουργίας τους. Οι εργασιακές σχέσεις υπέστησαν καταγιστικές αλλαγές συμβάλλοντας στη διαμόρφωση ενός εντελώς νέου εργασιακού τοπίου με χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε συνθήκες ειδικής οικονομικής ζώνης εντός του ευρώ. Ο κατώτατος μισθός συμπίεστηκε κατά 22% (και 32% για τους νέους) παραμένοντας στα ίδια ονομαστικά επίπεδα για έβδομη συνεχή χρονιά. Παράλληλα οι μέσοι μισθοί συγκλίνουν προς τα γενικά κατώτατα όρια μέσα από την πλήρη αποδιάρθρωση του συστήματος των συλλογικών συμβάσεων και την συνακόλουθη διόγκωση των φαινομένων εξατομίκευσης των εργασιακών σχέσεων.

Η κοινωνική προστασία των εργαζομένων, των συνταξιούχων και των ανέργων αναδιατάχθηκε σύμφωνα με τους κανόνες του ultra νεοφιλελευθερισμού. Οι θεσμοί, οι κανόνες προστασίας αλλά και οι παροχές προς τις λαϊκές τάξεις υποβαθμίστηκαν. Οι συντάξεις υπέστησαν 14 μειώσεις και το ασφαλιστικό σύστημα δέχεται εντονότερα πλήγματα από τη μείωση της απασχόλησης, την αύξηση της ανεργίας, τη μείωση των μισθών και την ανάπτυξη των χαμηλότερα αμειβόμενων εργαζόμενων με καθεστώς ευέλικτης εργασίας. Ταυτόχρονα, η κατάργηση των δημόσιων παροχών του κράτους πρόνοιας και η διάχυση των κριτηρίων κατοχής περιορισμένων μέσων διαβίωσης για να παρασχεθεί κοινωνική βοήθεια στους στερημένους και τους ανήμπορους με προγράμματα και επιδόματα δεν αντιστάθμισαν παρά μόνο μέρος των απωλειών που συ-

ντελέστηκαν από τις περικοπές των υπόλοιπων κοινωνικών δαπανών, την υποβάθμιση της πλήρους απασχόλησης, τις ελαστικές μορφές εργασίας που γενικεύτηκαν και την εκτίναξη των ανεργίας ενώ ο μη εργαζόμενος πληθυσμός άνω των 15 ετών ξεπερνά σε διαρκή πλέον βάση τον αριθμό αυτών που εργάζονται. Ένα ακόμα αρνητικό αποτέλεσμα των τριών διαδοχικών μνημονίων με δραματικές μακροχρόνιες επιπτώσεις στη βιωσιμότητα της ελληνικής κοινωνίας είναι η μεγάλη μείωση των γεννήσεων και η αύξηση των θανάτων που σε συνδυασμό με τη μετανάστευση οδήγησαν άμεσα στη μείωση του πληθυσμού.

Επιπλέον, η μετανάστευση ειδικευμένου, κατά κανόνα, εργατικού δυναμικού συνιστά τεράστια παραγωγική αιμορραγία περιορίζοντας τις προοπτικές παραγωγικής ανάπτυξης της χώρας. Αυτή η αρνητική εξέλιξη δεν αναμένεται να αντιστραφεί σύντομα και στο μέλλον θα επιδεινώσει ακόμα περισσότερο τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της μεγάλης κοινωνικής πλειοψηφίας. Και τούτο διότι τα μνημόνια παρά την επίσημη λήξη τους δημιούργησαν ένα καθεστώς μακροημέρευσης της φιλοσοφίας τους με μεταμνημονιακές μακρόχρονες δεσμεύσεις της χώρας έναντι των δανειστών που αναλαμβάνουν αυξημένα, και αποικιακού χαρακτήρα, επιτροπεία με την παράλληλη διατήρηση χιλιάδων μνημονιακών νομικών διατάξεων που ισοπέδωσαν την ελληνική κοινωνία.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Δημουλάς Κ., 2018. «Κρίση Και Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης» στο Δημουλάς Κ.& Κουζής Ι (επ.) *Κρίση, Κοινωνική Πολιτική, Κοινωνικά Αδιέξοδα και Λύσεις*. Αθήνα: Τόπος.
- Δημουλάς, Κ. (2017). «Η Εφαρμογή του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης στην Ελλάδα», *Κοινωνική Πολιτική*, 7, <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eekp/article/viewFile/14166/12833>.
- Δημουλάς, Κ. (2015). *Ελάχιστο Κοινωνικό Εισόδημα. Ομάδα Αξιολόγησης ΕΙΕΑΔ. Πρώτο Παραδοτέο*. Αθήνα: ΕΙΕΑΔ.
- Economidou, C., Kaitelidou, D., Kentikelenis, A. et al. (2015). "The impact of the crisis on the health system and health in Greece", in Maresso, A. et al. (eds.), *Economic crisis, health systems and health in Europe. Country experiences*, Copenhagen: WHO/EURO, European Observatory on Health Systems and Policies.
- Κουζής Ι. 2018. «Το Νέο Εργασιακό Τοπίο Με Αφορμή Την Κρίση» στο Δημουλάς Κ.& Κουζής Ι. (επ.) *Κρίση, Κοινωνική Πολιτική, Κοινωνικά Αδιέξοδα και Λύσεις*. Αθήνα: Τόπος.
- Κουζής Γ. (2016): Η κρίση και τα μνημόνια ισοπεδώνουν την εργασία, *Κοινωνική Πολιτική* τευχ.6, σελ.7-20 <http://eekp.gr/wp-content/uploads/2017/01/PERIODIKO-T6-teliko.pdf>
- Κουζής Γ επιμ (2017): *Απασχόληση αμοιβές και θεσμικές παρεμβάσεις στο δημόσιο τομέα*, Κοινωνικό Πολύκεντρο, Αθήνα.
- Κουμαριανός Ευ. 2018 «Η Ελληνική Κοινωνική Ασφάλιση Στην Περίοδο Της Κρίσης» στο Δημουλάς Κ.& Κουζής Ι. (επ.) *Κρίση, Κοινωνική Πολιτική, Κοινωνικά Αδιέξοδα και Λύσεις*. Αθήνα: Τόπος.
- Κουραχάνης Ν. 2018 «Η Κοινωνική Πολιτική Στέγης Στην Ελλάδα Της Κρίσης» στο Δημουλάς Κ. & Κουζής Ι. (επ.) *Κρίση, Κοινωνική Πολιτική, Κοινωνικά Αδιέξοδα και Λύσεις*. Αθήνα: Τόπος.
- Οικονόμου, Χ. (2013). «Υγεία, σύστημα υγείας και κοινωνική ευημερία. Μια αποσιωπημένη σχέση με μοιραία αποτελέσματα», *Foreign Affairs*, Ιούλιος 2013, σελ. 81-117.
- Οικονόμου, Χ. (2012). *Το θεσμικό πλαίσιο παροχών ασθενείας στην Ελλάδα. Η λειτουργία και ο ρόλος του Εθνικού Συστήματος Υγείας*, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ,

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ερευνητική Μονάδα Κοινωνικής Πολιτικής, Φτώχειας και Ανισοτήτων.

- Οικονόμου Χ. 2018 «Οι Επιπτώσεις Της Οικονομικής Κρίσης Και Των Μνημονίων Στο Ελληνικό Σύστημα Υγείας» στο Δημουλάς Κ. & Κουζής Ι. (επ.) *Κρίση, Κοινωνική Πολιτική, Κοινωνικά Αδιέξοδα και Λύσεις*. Αθήνα: Τόπος.
- Παπαθεοδώρου Χρ. 2018. «Φτώχεια και λιτότητα στην Ελλάδα της κρίσης: Η ενδυνάμωση του νεοφιλελευθερισμού και η συρρίκνωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας» στο Δημουλάς Κ. & Κουζής Ι. (επ.) *Κρίση, Κοινωνική Πολιτική, Κοινωνικά Αδιέξοδα και Λύσεις*. Αθήνα: Τόπος.
- Πρωτοπαπαδάκης Π. 2018. «Η αυτοαπασχόληση στην Ευρώπη και την Ελλάδα: Διαχρονική Επιλογή και Ανθεκτική Πραγματικότητα». Ερευνητικά Κείμενα. ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ. Αθήνα.
- Ρομπόλης Σ.-Μπέτσος Β. 2018 «Κοινωνική Προστασία: Από Τα Αδιέξοδα Των Μνημονιακών Πολιτικών Στη Βιώσιμη Και Κοινωνική Λύση» στο Δημουλάς Κ. & Κουζής Ι (επ.) *Κρίση, Κοινωνική Πολιτική, Κοινωνικά Αδιέξοδα και Λύσεις*. Αθήνα: Τόπος
- Φερώνας Αν. 2018. «Η Κοινωνική Πρόνοια στην Ελλάδα της Κρίσης: Ο «φτωχός συγγενής» στη δίνη της νεοφιλελεύθερης λιτότητας» στο Δημουλάς Κ. & Κουζής Ι. (επ.) *Κρίση, Κοινωνική Πολιτική, Κοινωνικά Αδιέξοδα και Λύσεις*. Αθήνα: Τόπος.
- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2018, «Ετήσια Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την Απασχόληση». Αθήνα.
- ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ
- Σύνδεσμος Ελλήνων Βιομηχάνων (ΣΕΒ), 2017. «Οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις στην Ελλάδα». Αθήνα.

Πηγές

-ΕΛΣΤΑΤ

-EUROSTAT

-ΕΡΓΑΝΗ

-ΟΑΕΔ

-ΟΟΣΑ

-ΣΕΠΕ

